

Hukuk Devleti Çerçevesinde Hukuki Güvenlik İlkesi: Anayasa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme^(*)

Dr. Öğr. Üyesi Eylem ÇAKMAZ^(**)

Öz

Hukuk devleti, bireylerin temel haklarının korunmasını güvence altına alan ve hukuki güvenliğin sağlanmasını zorunlu kılan bir yönetim anlayışıdır. Hukuki güvenlik ilkesi, kanunların açık, net, öngörülebilir ve istikrarlı olması, keyfi uygulamalara yer verilmemesi ve adil yargılanma hakkının korunmasını içermektedir. Bu ilke, ulusal ve uluslararası düzenlemeler, yargı kararları ve özellikle AYM'nin uygulamaları aracılığıyla hayata geçirilmektedir.

Belirsiz yasal düzenlemeler, uzun yargılama süreçleri, hukuka aykırı işlemler hukuki güvenlik ilkesinin ihlaline yol açmaktadır. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru ve iptal davaları yoluyla hukuki güvenlik ilkesinin somutlaştırılmasını sağlayarak hak ihlallerinin önlenmesi ile temel hakların korunmasında etkili bir başvuru yolu olmaktadır. Bu çalışmada, AYM'nin hukuki güvenlik ilkesine ilişkin kararları, norm denetimi ve bireysel başvuru kararları üzerinden incelenerek söz konusu ilkenin farklı denetim yöntemleri aracılığıyla nasıl yorumlandığı ve uygulandığı analiz edilmiştir. Denetim yollarındaki bu farklılıkların hukuki güvenlik ilkesine etkisi, güncel kararlar ışığında değerlendirilmiştir. İlk bölümde, hukuki güvenlik ilkesinin kavramsal ve teorik olarak çerçevesi çizilmiştir. Ardından, bu ilkenin ihlallerinin temel haklar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonraki bölümde, Mahkeme'nin hukuk devleti ile hukuki güvenlik ilkesini ilişkilendirdiği güncel karar örnekleri üzerinden, Mahkeme'nin bu ilkeye

^(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 11.02.2025 - Kabul Edildiği Tarih: 13.04.2025.

Atıf Şekli: Eylem Çakmaz, 'Hukuk Devleti Çerçevesinde Hukuki Güvenlik İlkesi: Anayasa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme' (2025) 15(1) Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, 57.

DOI: 10.52273/sduhfd..1637729.

^(**) Erciyes Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.

E-posta: eylem.ckm@erciyes.edu.tr.

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0531-0297>.

yaklaşımı belirlenmiştir. Sonuç olarak, anayasa yargısında hukuki güvenlik ilkesinin uygulanmasına dair tartışmalı konulara çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Hukuk Devleti, Hukuki Güvenlik İlkesi, Temel Haklar, Anayasa Mahkemesi, Yargı Denetimi.

The Principle of Legal Security within the Rule of Law Framework: An Analysis Based on the Turkish Constitutional Court Decisions

Abstract

The rule of law represents a governance approach that ensures the protection of individuals' fundamental rights and the establishment of legal security. The principle of legal security requires that laws be clear, precise, predictable, and consistent, that arbitrary practices are avoided, and that the right to a fair trial is upheld. This principle is applied through national and international regulations, judicial decisions, and, notably, the practices of the Turkish Constitutional Court.

Unclear legal regulations, prolonged judicial procedures, and unlawful actions result in violations of legal security. The Court, through individual applications and annulment cases, plays a crucial role in preventing rights violations and safeguarding fundamental rights by concretizing legal security. This study examines the Court's decisions on the principle of legal security, exploring its interpretation and application through norm control and individual applications. The first section provides a conceptual and theoretical explanation of legal security. The second section analyzes the impact of violations on fundamental rights. The third section identifies the Court's approach to legal security with case examples linking it to the rule of law. Finally, the study proposes solutions to challenges in implementing legal security in constitutional jurisprudence.

Keywords

Rule of Law, Legal Security, Fundamental Rights, Constitutional Court, Judicial Review.

Extended Summary

The principle of legal security constitutes a fundamental element of the rule of law, ensuring that individuals can foresee the legal consequences of their actions and rely on the stability of legal norms. This principle requires legal rules to be clear, precise, and predictable, thereby preventing arbitrary state intervention and safeguarding fundamental rights. In a democratic legal order, individuals must be able to anticipate the legal framework within which they operate. If legal norms are vague, inconsistent, or subject to abrupt changes, individuals may face uncertainty, which in turn weakens public trust in the legal system.

Within the Turkish legal system, the Turkish Constitutional Court has a significant duty and function to ensure legal certainty by reviewing the constitutionality of laws in accordance with constitutional principles. The Court addresses the standards of accessibility, predictability, and stability of legal norms within the scope of the rule of law and the principle of legal security. Through both abstract and concrete norm control, as well as individual applications, the Court interprets and applies the principle of legal security in various contexts. This study examines the Court's approach to legal certainty by analyzing its rulings on norm control and individual application case law from a broad perspective.

The research employs a case analysis methodology to understand the principle of legal security within the framework of constitutional provisions and to explore the Court's interpretation and evaluation criteria for this principle. It also highlights the gap in the legal literature regarding the analysis of the principle of legal security through case law and examines it from the perspective of constitutional adjudication. First, the study defines the rule of law by presenting its fundamental elements, grounded in the Court's conceptualization of the rule of law. It then explores the constitutional basis of legal security, focusing on Article 2, which enshrines the principle of the rule of law; Article 13, which regulates the limitation of fundamental rights; and Article 36, which guarantees the right to a fair trial. In the next section, the study examines key rulings by the Court, illustrating how the principle of legal security has been interpreted and applied in various legal contexts. The study then assesses whether the Court's approach provides adequate protection against legal uncertainty.

One of the key findings is that the Turkish Constitutional Court consistently emphasizes that legal norms must be accessible and understandable so that individuals can regulate their conduct accordingly. Predictability is an essential component of legal security, as it ensures that individuals can make informed decisions based on existing legal provisions. The Court has repeatedly ruled that laws should not be excessively vague or ambiguous, which may lead to arbitrary interpretation and enforcement. Although judicial interpretation can sometimes clarify legal uncertainties, excessive vagueness in legislation violates the principle of legal security and undermines the protection of fundamental rights.

A prominent aspect of legal security in the jurisprudence of the Court is the principle of non-retroactivity. The Court has consistently emphasised that laws should not have retroactive effect, especially when they affect acquired rights. Legal uncertainty arises

when individuals cannot reasonably anticipate changes affecting their legally recognised rights because of vague, arbitrary rules, frequent amendments or repeal of laws. The Court has emphasised that once a right has been acquired under a valid legal framework, it cannot be arbitrarily altered by subsequent legislation, and that even if the law changes, acquired rights should still be protected. This principle serves to protect individuals from the unpredictability of legislation and to ensure continuity in legal relationships.

Another important issue addressed by the Court's judgments is the need for legal clarity. Unclear or contradictory laws create uncertainty and make it difficult for individuals to understand their legal obligations. The Court has ruled that legal rules must be sufficiently precise to prevent discretionary or arbitrary application by administrative and judicial authorities. Where the wording of a legal provision has given rise to divergent judicial interpretations, the Court has intervened to ensure uniformity in legal practice. The requirement of legal clarity applies not only to legislative acts but also to administrative regulations and executive decisions. The Court has emphasised that arbitrary administrative action undermines legal certainty and public confidence in the rule of law.

Procedural safeguards also play an important role in maintaining legal security. The Court has emphasised that accessible legal remedies, reasonable time limits for legal action, and well-founded judicial decisions are essential to ensure a predictable legal system. Article 36 of the Constitution, which guarantees the right to a fair trial, plays an important role in this respect, particularly with regard to the rule of law and the principle of legal security. The Court has ruled that inconsistencies in judicial decisions or unpredictable procedural changes may violate the principle of legal security. Maintaining consistency in judicial practice is essential to maintain public confidence in the legal system.

Despite the Court's emphasis on legal security, this study identifies several structural challenges that weaken its effective implementation in practice. Frequent amendments to legislation, particularly through omnibus bills, undermine legal stability and make it difficult for individuals to anticipate legal changes. Rapid and unpredictable changes to legal norms also undermine the fundamental rights of individuals. In addition, the independence of the judiciary remains a key factor in ensuring legal security. The independence and impartiality of the judiciary are necessary to maintain the integrity and consistency of legal interpretation.

The study also emphasizes the importance of the right to effective remedies and access to courts. Procedural obstacles such as excessive delays in court proceedings, inconsistent application of legal principles, and contradictions between court decisions lead to uncertainty and insecurity, thereby undermining public trust in the judiciary. The Court has ruled that individuals must have access to timely and effective legal remedies against arbitrary decisions, meaning that the right to appeal to higher courts and access to legal avenues should not be obstructed. Therefore, strengthening procedural safeguards is essential to ensure the full realization of legal security in practice.

Consequently, legal security is a cornerstone of the rule of law, ensuring that individuals can anticipate the legal effects of their actions and rely on the stability of legal norms. The Turkish Constitutional Court plays an important role in the application and interpretation of this principle, in particular in the protection of fundamental and acquired rights, the elimination of legal uncertainty and the protection of procedural rights. However, persistent problems such as frequent legislative changes, inconsistencies in judicial decisions, and limited access to legal remedies hinder the effective implementation of legal security. Enhancing legal clarity and stability, strengthening the independence of the judiciary, and improving procedural safeguards are essential steps to ensure the full realisation of legal security in practice by ensuring predictability. Addressing these issues will enable the legal system to better protect fundamental rights and maintain the stability of constitutional principles.

Giriş

Hukuk devleti (*rule of law*)¹, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini tanıyan, bu hakları koruyan, hukuku uygulayan ve ona bağlı olan bir devlet yapısını ifade etmektedir. Hukuk devletinin işlevselliğini somutlaştıran kurumların başında gelen Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi (AYM), bireylerin hukuki güvenliğini teminat altına almak amacıyla bir denetim fonksiyonu icra etmektedir. AYM'nin kararları, hukuk güvenliği ilkesinin uygulamada nasıl hayata geçirileceğini belirleyerek bu ilkenin anayasal düzeydeki temel hak ve özgürlüklerle ilişkisini düzenlemektedir. AYM'nin hukuki güvenlik ilkesini değerlendirirken hangi normları kullanacağı, bu normları bağımsız mı yoksa destekleyici bir ölçü norm olarak mı ele alacağı konusunda belirsizlikler mevcuttur. AYM özellikle 1982 Anayasası'nın 13. maddesinde düzenlenen temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması, 40. maddesinde belirtilen temel hak ve hürriyetlerin korunması ve 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi ve hukukun genel ilkeleri çerçevesinde hukuk güvenliği ilkesine ilişkin kriterler geliştirmekte ve kararlarını bu kapsamda şekillendirmektedir. Mahkeme, kanunların belirli, öngörülebilir ve uygulanabilir olmasını hukuk devleti ilkesinin ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda kanunların keyfi yorumlara açık olmamasını, bireylerin adil yargılanma haklarının korunmasını ve hukuki belirsizliklerin giderilmesini sağlayan ölçütler geliştirmiştir. AYM, hukuki güvenlik ilkesini farklı

¹ Literatürde '*rule of law*' terimi, '*hukukun üstünlüğü*' anlamında da kullanılmaktadır. Ancak, Anayasa Hukuku terminolojisinde daha yerleşik bir karşılık olarak '*hukuk devleti*' şeklinde ifade edilmektedir. Hukuk devleti kavramı, Kıta Avrupası Hukuk geleneğinden gelen ve özellikle Alman Kamu Hukukunda geliştirilen '*rechtsstaat*' terimine dayanmaktadır. Rechtsstaat, "*recht*" (hukuk) ve "*staat*" (devlet) kelimelerinin birleşiminden oluşur ve devletin hukuka bağlılığını, keyfilikten uzak yönetimi ve temel hakların korunmasını esas alır. "*Rule of law*" benzer şekilde hukukun üstünlüğünü ifade etse de, tarihsel gelişimi ve vurguladığı unsurlar bakımından '*rechtsstaat*' kavramıyla tamamen özdeş değildir. Nitekim '*hukuk devleti*' ifadesi kelime anlamı bakımından "*state of law*" şeklinde çevrilebilirse de, bu terim İngiliz hukukunda teknik bir karşılığa sahip değildir. Bu nedenle, çalışmada kavramsal yakınlığı ve öğretideki kullanım yaygınlığı dikkate alınarak '*hukuk devleti*' teriminin çeviri karşılığı olarak "*rule of law*" ifadesi tercih edilmiştir. Blandine Kriegel, et al. *The State and the Rule of Law*, Princeton University Press, (1995)11-14 <<http://www.jstor.org/stable/j.ctt7t6j3>> Erişim Tarihi 10 Nisan 2025; Kemal Gözler, İngilizce ve Fransızcadan Türkçeye Anayasa Hukuku Sözlüğü, <<https://www.anayasa.gen.tr/ahgt-sozluk-ing-fr-tr.htm>> Erişim Tarihi 10 Nisan 2025; Mustafa Yaylalı, "Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen", *Liberal Düşünce Dergisi*, 23/91-92 (2018) 95; İlker, Kılıç, "İki Hukuk Devleti, İki Devlet Teorisi Mübadele Mantığı, Sermaye Mantığı", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2019) 93; Onur Çağdaş Artantaş, "'Rechtsstaat', Hukuk Devleti ve Kamu Personeline Rücu'un Zorunluluğu," Prof. Dr. Metin Günday'a Armağan C.I, *Atılım Üniversitesi Yayınları* No:65 (2020) 158.

alanlarda uygulamış ve bu bağlamda geriye yürümezlik, kazanılmış hakların korunması, hukuki açıklık, öngörülebilirlik, belirlilik, mahkeme kararlarının gerekçelendirilmesi, mağduriyetlerin giderilmesi, kanun yollarına başvurma hakkı, mahkemeye erişim hakkı ve sürelerin korunması, hukuki istikrar gibi unsurları dikkate almıştır. Bunun yanı sıra, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği durumlarda bireylerin haklarını koruma amacıyla da hukuki güvenlik ilkesini bir referans noktası olarak kullanmıştır. Hukuki güvenlik ilkesinin sağlanmasına yönelik bu çabalar, yargı meşruiyeti ile kurumsal istikrar arasındaki dengeyi muhafaza etmekte ve anayasal hakların AYM nezdindeki yorumunun istikrar kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece, hukuk güvenliği ilkesinin korunması, AYM'nin hem bireylerin temel haklarını güvence altına almasına hem de hukuk devleti ilkesinin anayasal düzeyde sürekliliğini sağlamasına yönelik belirleyici bir rol oynamaktadır.

Türk hukuk sisteminde hukuki güvenliğin sağlanması, yargı kararlarının uygulanması ve kanunların öngörülebilir olması ile mümkün hale gelmektedir. Ancak, zaman zaman ortaya çıkan hukuki belirsizlikler, çelişkili düzenlemeler ve uygulamalardaki tutarsızlıklar, hukuki güvenlik ilkesinin zayıflamasına sebebiyet vermekte; bu durum temel hak ve özgürlükler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Hukuki güvenliğin sağlanamaması, bireylerin hak arama yollarında karşılaştıkları engellerin artmasına ve hukukun genel ilkelerinin zedelenmesine neden olmaktadır. Hukuki güvenliğin artırılabilmesi için yasal düzenlemelerin daha belirgin hale getirilmesi, yargı bağımsızlığının kuvvetlendirilmesi ve bireylerin haklarını etkin biçimde arayabilmeleri amacıyla hukuki yolların erişilebilirliğinin sağlanması zorunludur.

Bu çalışmada, anayasada yer alan hukuk devleti ilkesinin ayrılmaz bir parçası olan hukuki güvenlik ilkesinin, AYM tarafından nasıl yorumlandığı ve mahkeme tarafından nasıl şekillendirildiği ele alınacaktır. Mahkemenin yaklaşımını daha net bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle hukuk güvenliği ilkesinin teorik çerçevesi belirlenecektir. Öncelikle ilkenin anayasadaki yeri ele alınacak ve temel hak ve özgürlüklerle ilişkisi incelenecektir. Daha sonra, AYM'nin hukuki güvenlik ilkesini nasıl yorumladığı ve kararlarında hangi ölçütlere dayandığı güncel karar örnekleri üzerinden analiz edilecektir.

I. Hukuki Güvenlik İlkesi

Modern devletin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen hukuki güvenlik ilkesi, tarihsel süreç boyunca çeşitli felsefi düşüncelerin etkisiyle şekil-

lenmiş ve hukuk devletinin temel taşlarından biri haline gelmiştir. Antik Roma döneminde, '*ius naturale*' (doğal hukuk) kavramı, bireylerin haklarını koruma ve adaletin sağlanması amacını taşımıştır². Roma hukuk sisteminde yasalara saygı, bireylerin hukuki güvenliğini artıran unsurlar olarak ön plana çıkmış ve hukuk, yalnızca bir toplumsal düzen aracı değil, aynı zamanda bireysel hakların güvencesi olarak işlev görmüştür. Roma hukukunun önemli bir figürü olan Cice-ro, '*doğal hukuk*' kavramıyla hukuk devletinin gelişiminde ve yasaların sadece insan yapımı olmasının yeterli olmadığını, adil ve doğru olması gerektiğini ileri sürmüştür³. Cicero, devletin yasaların üstünlüğüne dayalı olarak yönetilmesi gerektiğini, keyfi yönetim biçimlerine karşı çıkarak⁴ dile getirmiş ve yasaların bireylerin güvenliğini sağlamada en temel yolu olduğunu savunmuştur⁵. Orta Çağ, dini otoritelerin hukuki düzeni belirlediği bir dönem olarak karakterize edilirken, feodal sistemin getirdiği parçalı yapı ve her senyörün kendi topraklarında hukuki yetki taşıması nedeniyle bireylerin haklarının korunmasında önemli belirsizliklere yol açmıştır⁶. Bu belirsizlikler, hukuki güvenlik ihtiyacını artırmış ve bireylerin haklarını koruma arayışını güçlendirmiştir. Modern hukuk devleti anlayışının temelini atan düşünürlerden biri olan John Locke, '*doğal haklar*' kavramını öne çıkararak, devletin en temel görevlerinden birinin bireylerin haklarını korumak olduğunu savunmuştur⁷. Locke'un hukuk devleti anlayışı, iktidarı bireylerin doğal hakları ile sınırlayarak, devletin temel amacının bu hakları korumak olduğuna dayanmaktadır⁸. Devlet, gücünü keyfi bir biçimde kullanma yetkisine sahip değildir; aksine, yasalar aracılığıyla bireylerin haklarının korunmasını sağlamakla yükümlüdür⁹. Locke'un düşüncesinde, doğal yasa-

² Augustus Henry Frazer, Lefroy, 'Rome and Law', *Harvard Law Review*, Vol. 20(8) (1906-1907) 617.

³ Marcus Tullius Cicero, *Yasalar Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, (1. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları 2016) 38-39.

⁴ Cicero, *Yasalar Üzerine* (n 3) 22-23.

⁵ İbid 18, 25.

⁶ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, (13. Bası, Beta Yayıncılık 2011) 87.

⁷ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, (7. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020) 230-231; Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (n 6) 172; Mehmet Akad, Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, (16. Baskı, Der Yayınları, 2020) 45.

⁸ Yahya Kâzım Zabunoğlu, Maksut Mumcuoğlu, Abdurrahman Saygılı ve Hamdi Gökçe Zabunoğlu, *Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1.*, (Yetkin Yayınları 2021) 73; Mehmet Akad, Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku* (n 7) 132 vd.

⁹ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (n 6) 174; Mehmet Akad, Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku* (n 7) 136.

ların üstünlüğü ile birey haklarının korunması, hukuk devletinin temel ilkeleri olarak öne çıkmaktadır¹⁰. Kuvvetler ayrılığı prensibi ile Montesquieu, ‘*Kanunların/Yasaların Ruhu Üzerine*’ adlı eserinde, yasaların bir ölçüye bağlanmasını ve keyfi bir biçimde belirlenmemesini savunarak, hukuk sistemlerinin temel ilkele-ri ile bu ilkelerden türeyen kuralların ve yasaların varlığına dikkat çekmiştir¹¹. Montesquieu, ölçülü hareketin yasalara saygıyı içerdiğini belirterek yasaların ihlal edilmesinin yönetimi zorba bir yönetime dönüştüreceğini savunmaktadır¹². Aydınlanma düşüncesi ile birlikte eşitlik, bireysel haklar ve özgürlükler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Rousseau’nun toplum sözleşmesi fikri, bireylerin devletle olan ilişkisini yeniden tanımlayarak, devletin meşruiyetini bireylerin rızasına ‘genel iradeye’ dayandırmıştır¹³. Yazılı anayasaların gelişimi, birey haklarının güvence altına alınmasını sağlamış ve bu süreçte ‘*hukuk, herkes için eşit ve adil olmalıdır*’ anlayışı, hukuki güvenliğin temelini oluşturmuştur. Anayasal sistemler, bireylerin haklarını koruma amacını taşıırken, aynı zamanda bu hakların istikrarlı bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli kuralları belirleyip bu kuralların denetimini gerçekleştirme yoluna gitmiş; bu durum anayasa yar-gısının gelişimini de beraberinde getirmiştir.

Hukuk devletinin bir gereği olan bu ilke,¹⁴ hukukun uygulanmasındaki belirsizlikleri ve ani değişim risklerini ortadan kaldırmayı garanti eden bir koruma ilkesi olarak tanımlanmaktadır¹⁵. Kanunların açık¹⁶, hukuki düzenlemelerin net,

¹⁰ John Locke, *Two Treatises of Government*, Second Edition, (Cambridge University Press 1967) 87, 98 vd.; Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (n 6) 169-170.

¹¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (*De l'esprit des lois*), Çev. Berna Günen, (IV. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları 2019) 195, 197, 237; Oktay Uygun, *Devlet Teorisi* (n 7) 245; Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (n 6) 189, 192, 196.

¹² İbid 198, 201; Montesquieu, *Kanunların/Yasaların Ruhu Üzerine* adlı eserinde kapsamlı bir tartışma sunmaktadır. Yasaların adil, öngörülebilir ve belirgin olması gerektiğine dair görüşle-ri genellikle “Devlet yapısıyla ilişkine göre siyasi özgürlüğü tesis eden kanunlar” (XI. kitap) ve “Vatandaşlarla ilişkine göre, siyasi özgürlüğü tesis eden kanunlar” (XII. kitap) bölümlerine ba-kılabilir. Bkz. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (n 11).

¹³ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (n 6) 220-221; Yahya Kâzım Zabunoğlu, Maksut Mumcuoğlu, Abdurrahman Saygılı ve Hamdi Gökçe Zabunoğlu, *Devletin Genel Kuramı Dersle-ri* (n 8) 73.

¹⁴ Khaled Al-Sharaiyri and Ali Jabbar, ‘The Role of the Legislative, Executive, and Judicial Powers in Protecting the Principle of Legal Security’, *Pt. 2 Journal Legal Ethical&Regulatory Issues*, 24/7 (2021) 1.

¹⁵ Oktay Uygun, ‘Hukukun Üstünlüğü İlkesi’, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3) (2022: Özel Sayı) 522; Mehpare Çaptuğ, ‘Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi’, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 9/17 (2021) 133.

etkili ve istikrarlı olması, sürprizlere veya belirsizliklere maruz kalmamaları anlamına gelmektedir¹⁷. Bir diğer ifadeyle hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, kişilerin tüm fiil ve muamelelerinde devlete güven duyabilmelerini ve devletin kanuni düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirmektedir¹⁸. Aynı zamanda, kamu otoritelerinin hukuki ilişkilerde istikrar sağlaması ve anayasal adalet gereği asgari bir istikrar düzeyi temin etmesi zorunludur¹⁹. Hukukun temel bir prensibi olarak sık sık değişiklik yapılması suretiyle hukuki istikrarı ve belirliliği ortadan kaldıran kuralların oluşturulmamasını, geçmişe yürüyen kuralların mevcut kazanılmış haklara müdahale etmemesini ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alınmasını sağlamaktadır²⁰. Bu bakımdan bireylerin hukuki güvenliği, sadece yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda anayasal adaletin sağlanması ve eşitlik ilkesinin uygulanmasıyla mümkün kılınmaktadır. Raz, bireylerin hangi davranışların yasaklandığını veya hangi haklara sahip olduğunu bilmesinin, onları hukukun koruması altında hissettirdiğini ifade etmektedir²¹. Ona göre, özgürlük yalnızca yasaların varlığıyla değil, aynı zamanda bu yasaların bireylerin yaşamlarına nasıl etki edeceğinin öngörülebilirliği ile de temin edilmektedir²².

¹⁶ Kanunların açıklığı, hukukiliğin en temel bileşenlerinden biridir. Ancak açıklık konusuna dair hukuk biliminde önemli bir eksiklik bulunmaktadır. Kanunlarda yer alan ancak anlam açısından belirsiz olan açıklık (sahte açıklık), dürüst ve açık uçlu belirsizlikten daha zararlı olarak nitelendirilmektedir. Aristoteles'in de belirttiği gibi, ancak ele aldığımız konunun doğası izin verdiği ölçüde kesinliğe ulaşılabilir. Bu bağlamda, açıklığın anlaşılması meselesi genellikle yargıya bırakılmakta, bu da zamanla keyfiliğe ve belirsizliğe yol açmaktadır. Bkz. L.L. Fuller, *Hukukun Ahlakı*, Çev. Engin Arıkan, (1. Baskı, Tekin Yayınevi 2016) 80-82, 87.

¹⁷ Kanunlardaki çelişkiler ve uyumsuzluklar (inconvenient) hukukiliğe zarar verebilir denilmektedir, bkz. Fuller, *Hukukun Ahlakı* (n 16) 80 vd. Ayrıca Ali Majeed, Al-Agaili, 'The principle of Legal Security Between The Constitutional Text and The Practical Reality', *Arab Center for Studies and Scientific Research*, Cairo (2019)'den aktaran: Khaled, Qais and Jabbar, 'The Role of the Legislative, Executive, and Judicial Powers in Protecting the Principle of Legal Security' (n 14) 4.

¹⁸ Sema Aksoy, 'Açılış Konuşması.' İçinde Kamu Hukukçuları Platformu, *Hukuk Güvenliği*, ed. Ece Göztepe, (Türkiye Barolar Birliği 2013) 9.

¹⁹ Aldrou, Qais and Jabbar, 'The Role of the Legislative, Executive, and Judicial Powers in Protecting the Principle of Legal Security' (n 14) 2.

²⁰ Mehmet Altundış, 'Hukuki Güvenlik İlkesi', *Yasama Dergisi*, 10 (2008) 61.

²¹ Yazara göre, iptal edilebilir (voidable) kurallar, genellikle iptal edilene kadar geçerlidir. Bu özel bir iptal şeklidir. Bazen iptal edildiklerinde geriye dönük olarak iptal edilirler. Diğer durumlarda, bunlardan bazı sonuçlar, onlara iyi niyetle güvenen insanların çıkarlarını korumak amacıyla ya da başka nedenlerle korunur. (dipnot 141). Bkz. Joseph Raz, *The Authority Of Law*, (Oxford University Press, 1979) 146-147 <<http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/77486/1/17.pdf>>Erişim Tarihi 8 Kasım 2024.

²² Gülriz Uygur, 'Adalet ve Hukuk Devleti', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53/3 (2004) 37

Hukuki güvenlik ilkesi, literatürde hukuk güvenliği, ‘hukuksal güvenlik’ ve ‘hukuki güvenlik’ gibi farklı terimlerle ifade edilmektedir²³. Bu bağlamda, Almanca literatürde ‘recht’ hukuk kelimesinden türetilen ‘*rechtssicherheit*’ kavramının ‘*hukuk güvenliği*’ olarak çevrilmesi, Fransızca ve İngilizce metinlerde ve yargı kararlarında yer alan ‘*la sécurité juridique*’, ‘*legal certainty*’ ve ‘*legal security*’ kavramlarıyla örtüşmekte ve bu terimlerin Türkçede karşılığı olarak ‘hukuki güvenlik’ ilkesi kullanılmaktadır²⁴. ‘Legal certainty’ terimi, Türk hukuk literatüründe ‘*hukuki belirlilik*’ veya ‘*hukuki kesinlik*’ olarak çevrilmektedir²⁵. Hukuki güvenlik ilkesinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hukuk devletinin temel bir ilkesi olarak kabul edildiği görülmektedir²⁶. Anayasa Mahkemesi, bir kanun hükmünün anayasaya aykırı olduğu düşüncesiyle açılan iptal davasına ilişkin gerekçeli kararında hukuki güvenlik ilkesini şöyle tanımlamıştır²⁷;

“Hukuki güvenlik, kişilerin kamu otoriteleriyle ilişkilerinde bugün ve geleceğe dönük olarak güven duygusu içinde olmaları demektir. Hukuki güvenlik ilkesi gereğince, her birey, yasadan belirli bir kesinlik içinde, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını ve bunların idareye hangi müdahale yetkisini doğurduğunu bilmelidir.”

Hukuki güvenlik ilkesi çeşitli hukuk dallarında farklı şekillerde kullanılabilen bir terimdir²⁸. Anayasa hukukunda bu ilke, anayasal düzenlemelerin sıklıkla değiştirilmesini ve bireylerin anayasal haklarının korunmasını sağlamaktadır. Örneğin, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ve geçmişe/geriye yürümezliği ilkesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ceza hukukunda hukuki güvenlik ilkesi, suçla-

²³ Bayram Keskin ve Zühal Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması’, *Terazi Hukuk Dergisi*, 13/148 (2018)56; Çaptuğ, ‘Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi’ (n 15) 134-135.

²⁴ James R. Maxeiner, ‘Some Realism About Legal Certainty in the Globalization of the Rule of Law’, in *The Rule of Law in Comparative Perspective*, ed. Mortimer Sellers and Tadeusz Tomaszewski, Chapter IV, (Springer, 2010) 31-32’den aktaran: Selda Çağlar, ‘Hukuk Devleti Açısından Hukuki Belirlilik-Hukuk Güvenliği İlişkisi’, *Hukuk Güvenliği*, ed. Ece Göztepe, (Türkiye Barolar Birliği 2013) 40.

²⁵ Selda Çağlar, *Hukuk Devletin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi*, Beta Yayınevi (2013) 181’den aktaran: Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi’ (n 23) 57; Selda Çağlar, ‘Hukuk Devleti Açısından Hukuki Belirlilik-Hukuk Güvenliği İlişkisi’ (n 24) 30.

²⁶ Çaptuğ, ‘Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi’ (n 15) 135.

²⁷ AYM, E.2007/23 K.2011/64 KT. 14.4.2011, R.G. Tarih-Sayı: 27.10.2011-28097; AYM, E.2013/71 K.2013/77 KT. 18.6.2013 R.G. Tarih-Sayı: 26.07.2013-28719

²⁸ Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi’ (n 23) 56.

rın ve cezaların önceden belirli ve açık olmasını, ceza normlarının geçmişe/geriye yürümezlik ilkesine uygun olması gerektiğini, suçta ve cezada kanunilik ilkesini ifade etmektedir²⁹. İdare hukukunda, hukuki güvenlik ilkesi, idarenin işlemlerinin hukuka uygun, öngörülebilir ve şeffaf olmasını gerektirir; bu ilke, idari işlemlerde haklı beklenti ilkesi, kazanılmış hakların korunması, idari işlemlerin geri alınması ve geçmişe yürümezlik gibi durumlarla somutlaştırılmaktadır³⁰. Vergi hukukunda ise, vergi kanunlarının ve bunların uygulanma süreçlerinin, düzenleyici işlemlerin ve yargı kararlarının açık, anlaşılır ve belirgin olması; yargı kararları arasında çelişki bulunmaması; kanunların geriye/geçmişe doğru yürümemesi; mükellef haklarının korunması ve kıyas yasağı ilkesini içermektedir³¹. Hukuki güvenlik ilkesi, kullanım alanı hukuk dalları arasında farklılık gösterse de benzer temel unsurlar taşır; bunlar belirlilik, istikrar ve öngörülebilirliktir.³²

Öğretide hukuki güvenlik ilkesi, dar ve geniş anlamda ele alınmaktadır. Ancak her iki durumda da net bir tanımının yapılamadığı görülmektedir. Dar anlamda hukuki güvenlik ilkesi, bireylerin mevcut hukuki durumlarının istikrarlı ve öngörülebilir olmasını ifade etmektedir³³. Dar anlamdaki bu tanım, hukuki normların belirli, açık ve anlaşılır olmasını, sık sık değişmemesini ve geriye dönük olarak uygulanmamasını içermektedir³⁴. Yürürlüğe giren hukuk kuralları, bu ilke gereği sürekli olarak değiştirilememelidir. Toplumun ihtiyaçları, değerleri

²⁹ TCK madde 2’de Suçta ve Cezada Kanunilik ilkesini düzenlemiştir. Buna göre “(1) Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükümlenemez. (2) İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz. (3) Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz”; Tuğrul Katoğlu, ‘Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi’, *Hukuk Güvenliği*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları (Ankara: Kamu Hukukçuları Platformu 8-9 Kasım 2013)151-152; Cengiz Otacı, ‘Öngörülebilirlik Bağlamında Ceza Hukuku İçtihatları ve İçtihatların Sağlaması Gereken Hukuki Güvenlik’, *İstanbul Barosu, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi HFSA27* (2016)278-279; Ezgi Aygün Eşitli, ‘Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi’, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 104 (2013) 234.

³⁰ Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi’ (n 23) 58.

³¹ Yusuf Karakoç, *Genel Vergi Hukuku*, (2. Baskı, Yetkin Yayınları 2019) 80-81.

³² Temel Gürdal ve Şebnem Ekeryılmaz, ‘Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesinin Danıştay Kararları Işığında İncelenmesi’. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2) (2018) 205-226.

³³ İsmail Köküarı, *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, 2015) 17-18; Çaptuğ, ‘Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi’ (n 15) 143.

³⁴ Çaptuğ, ‘Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi’ (n 15) 140-143.

ve koşullarına da bağlı olan hukukun dinamik yapısı, kanunların zaman zaman değişmesini gerektirebilir; ancak bu değişiklikler, bireylerin hukuki güvenliğini tehdit etmeyecek bir çerçevede ve belirli ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Bu noktada kanunların değişkenliği ile hukuki güvenlik ilkesi arasındaki dengenin sağlanıyor olması gerekmektedir.

Geniş anlamda hukuki güvenlik ilkesi ise, sadece bireylerin mevcut hukuki durumlarının istikrarını değil, aynı zamanda hukuk sisteminin bütünlüğünü, adaletin sağlanmasını ve devletin hukuka dayalı bir yönetim anlayışını ifade eden temel bir ilkedir. Geniş anlamdaki bu tanım, hukukun tüm unsurlarını diğer deyişle yasama, yürütme ve yargı organlarının faaliyetlerinin hukuka dayanmasını ifade etmektedir³⁵. Dolayısıyla hukukun üstünlüğünü, adil yargılama hakkını, mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olmasını, yargı denetimini ve devletin genel hukuki düzeninin yasalarla güvence altına alınmasını kapsamaktadır³⁶. Hukuk devletinin tanımında, bazı yazarlar hukuki güvenlik ilkesini doğrudan bir temel ilke olarak kabul ederken, diğer yazarlar bu ilkeyi hukuk devletin bir unsuru ya da sonucu olarak ele almaktadır³⁷. Hukuki güvenlik ilkesinin içeriğinin net bir şekilde belirlenememesi, bu ilkenin belirlilik ve açıklık unsurlarındaki temel amacını sorgulatmaktadır. Paradoksal olarak bu çelişki, hukukun uygulanabilirliği ve bireylerin haklarının korunması açısından önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir. Bu bağlamda kapsamlı olan ilkenin öncelikle içeriğinin belirlenmesi³⁸ ve tanımlanması, yargısal aktivizmin önlenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Öte yandan hukuk devleti ilkesinin temel unsurlarından biri olan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının da hukuk güvenliği ilkesi ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır³⁹. Kişisel güvenlik hakkı, bireylerin devlet veya diğer bireyler tarafından

³⁵ Köküarı, *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi* (n 33) 19-21.

³⁶ Keskin ve Yağcı, 'Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi' (n 23) 57.

³⁷ Örneğin Gözler, hukuki güvenlik ilkesini hukuk devletinin özel gerekleri olarak görmektedir. Bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, (22. Baskı, Ekin Kitabevi 2018) 82-88; Günday ve Özbudun ise, bu ilkenin hukuk devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmaktadır. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (19. Basım, Yetkin Yayınları 2019) 124; Metin Günday, *İdare Hukuku*, (10. Baskı, İmaj Yayınevi 2011) 39, 45.

³⁸ Çaptuğ, 'Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi' (n 15) 139,145; Katoğlu, 'Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi' (n 29) 143-144.

³⁹ Tolga Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, (MRK Baskı ve Tanıtım, 2018)57 <https://www.anayasa.gov.tr/media/3544/01_ozgurluk_guvenlik_hakki.pdf> Erişim Tarihi:17 Ekim 2024.

keyfi olarak tutulma, zorla kaybettirilme, işkence ve kötü muameleye karşı korunmasını içermektedir. Ayrıca bu hak, bireylere özgürce yaşama, hareket etme ve güvenli bir şekilde var olma güvencesi sağlamaktadır. Anayasaya göre, herkesin, kanunla belirlenen görev ve yetki esaslarına dayalı olarak atanmış bir hâkim tarafından yargılanması⁴⁰ kişisel güvenliğin sağlanmasında temel şarttır. Kişilerin kanuni hâkiminden başka mercilerce muhakeme edilmesi, bu alanda özel bir işleme bağlı tutulması, hukuk devletiyle bağdaşmaz. Söz konusu hak, adil yargılanma hakkı ve savunma hakkı gibi diğer temel haklarla yakından ilişkilidir. Hukuki süreçlerde bireylerin adil bir şekilde yargılanması ve savunmalarını yapabilmesi, kişisel güvenlik hakkının bir parçasıdır ve bu hakların korunması, hukuki güvenlik ilkesinin sağlanmasına bağlıdır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. maddesi, herkesin yaşama, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 5. maddesi de "kişi özgürlüğü ve güvenliği" hakkını koruma altına almaktadır⁴¹. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesi⁴², kişi hürriyeti ve güvenliği hakkını koruma altına almaktadır. İlgili maddeye göre, herkes kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir. Şekil ve şartları kanunda gösterilmek üzere hiç kimse kanuna aykırı olarak özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Söz konusu madde, hukuki güvenlik ilkesiyle doğrudan bağlantılıdır⁴³; çünkü

⁴⁰ 1982 Anayasası'nın 37. maddesi kanuni hâkim güvencesini düzenlemiştir. Buna göre, "Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz."

⁴¹ AİHS göre, "Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir". <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur> Erişim Tarihi 08 Ekim.2024.

⁴² Hiç kimse, belirli haller dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Bu haller şunlardır; mahkemelerde verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezalar ve güvenlik tedbirleri, mahkeme kararları veya kanun gereği yakalama veya tutuklama, küçüklerin gözetimi veya tedavi amacıyla alınan tedbirler, toplum için tehlike oluşturan kişilerin tedavi veya ıslahı, usulüne aykırı olarak ülkeye girmeye çalışan kişilerin yakalanmasıdır. Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, hâkim kararı ile tutuklanabilir. Hâkim kararı olmaksızın yakalama, suçüstü veya gecikmesinde sakınca olan hallerde yapılabilir. Yakalanan veya tutuklanan kişilere, sebepleri ve hakları hakkında bilgi verilmelidir. Yakalanan veya tutuklanan kişi, en geç kırk sekiz saat içinde hâkim önüne çıkarılmalıdır. Bu süreler, olağanüstü hal ve savaş hallerinde uzatılabilir. Yakalanma durumu yakınlarına derhal bildirilir. Tutuklanan kişilerin, makul sürede yargılanma ve serbest bırakılma hakları vardır. Hürriyeti kısıtlanan kişi, durumu hakkında karar verilmesini isteme hakkına sahiptir. Genel prensiplere göre, hürriyeti kısıtlananların uğradığı zarar, Devletçe tazmin edilir.

⁴³ Hukuki güvenlik hakkı, bireylerin hukuk karşısında kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan bir anayasal haktır ve devletin bireylerin bu güvenden mahrum kalmaması için gerekli düzenlemeleri yapma sorumluluğunu ifade eder. Hukuku güvenlik adına, hakların güvensiz-

hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik, kişisel güvenlik hakkının etkin bir şekilde korunmasını öngörmektedir. Anayasalarda yer alan kişisel güvenlik hakkı, mevcut temel haklar tarafından koruma altına alınmayan unsurları güvence altına almak için de kullanılmalıdır. Diğer ifadeyle güvenlik hakkı yalnızca genel anlamda bir koruma sağlamakla kalmaz, aynı zamanda diğer temel hakların kapsamadığı özel durumları da koruma altına alarak bireylerin hukuki güvenliğini güçlendirmektedir⁴⁴.

Bunun yanı sıra hukuki güvenlik ilkesi, maddi güvenlik hakkı ile de bağlantılıdır; çünkü bireylerin mal varlıklarının korunması ve ekonomik faaliyetlerinin sürdürülebilirliği, sosyal hakları hukuki belirlilik ve istikrar gerektirir. Maddi güvenlik hakkı, bireylerin mülkiyet haklarını, sosyal ve ekonomik statülerini koruma amacına hizmet eden temel bir haktır. Bu hak, bireylerin sahip oldukları mal varlıklarını, kazanılmış haklarını ve yasal düzenlemelerle korunmuş mülkiyetlerini güvence altına almaktadır. Ayrıca, bireylerin ekonomik durumlarının beklenmedik yasal değişikliklerden olumsuz etkilenmesini önlemektedir. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, kazanılmış haklarının korunması ve sürekli değişen mevzuatın yol açabileceği belirsizliklerin ortadan kaldırılması bu ilkenin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

II. 1982 Anayasasında Hukuk Devleti ve Hukuki Güvenlik İlkesi

Hukuk devletinin tesisinde ve devamlılığının sağlanmasında hukuki güvenlik ilkesi, temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu ilke, 1982 Anayasası'nda hukuk devleti ilkesiyle birlikte ele alınan ve hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabul edilen bir ilkedir⁴⁵. Anayasada, hukuki güvenlik ilkesine bağlı olarak birçok madde bulunmaktadır. Bu ilke, hukukun üstünlüğünü sağlamak

leştirilmesi riskler barındırır. "Hakların güvence altına alınması" ile hakların 'güvensizleştirilmesi' aynı anlama gelmez. Bkz. Liora Lazarus, 'Mapping the Right to Security', *Oxford: Hart Publishing*, 2007, p. 325-346 <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2209228> Erişim Tarihi 27 Eylül.2024.

⁴⁴ Hakların güvenliği, hukuki güvenlik hakkı ve hukuki güvenlik ilkesi birbirinden farklı olsa da ilişkili kavramlardır. Bkz. Lazarus, 'Mapping the Right to Security' (n 43) 328.

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi'ne göre, "Evrensel hukuk ilkeleri ya da hukukun genel ilkeleri olarak anılan kavramlar, hakkın kötüye kullanılması, iyi niyet, sözleşmelere sadakat, ayrımcılık yapılmaması, ölçülülük, kazanılmış haklara saygı, haklı beklentilerin korunması, kanunların geriye yürümemesi, hukuk güvenliği, adalet, eşitlik, kanunilik, belirlilik ve öngörülebilirlik gibi evrensel düzeyde tanınan hukukun üstün ilkelerini" kapsamaktadır. Bkz. AYM, E. 2012/102 K.2012/207 KT. 27.12.2012 R.G. Tarih-Sayı: 02.04.2013-28606 mük.; Çaptuğ, 'Hukuku Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi' (n 15) 138.

için gerekli mekanizmaları içermektedir. Anayasaların hukukun üstünlüğünü sağlama işlevi, bireylerin güvenliğini teminat altına almak ile kamu düzeni arasındaki dengeyi kurarak, hukuki belirsizlikleri ortadan kaldırmak suretiyle bireylerin haklarını korumayı amaçlamaktadır.

Günümüzde hukuk devleti, hukukun üstünlüğünün kabul edildiği, devletin tüm organlarının hukuka tabi olduğu ve bireylere hukuki güvenliğin sağlandığı bir devlet şeklini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, hukuk devleti, devletin her türlü işlem ve eylemlerinin hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün sağlanması esasına dayanan bir yönetim biçimidir⁴⁶. Hukuk devletinde devlet, hem kendi koyduğu kurallara uymak hem de bireylerin hak ve özgürlüklerini korumakla yükümlüdür. Hukuk devleti hukuk normlarının hiyerarşik düzeni olarak da tanımlanır⁴⁷. Pozitif hukuk düzeni⁴⁸ anayasa, kanunlar, yönetmelikler ve diğer hukuki düzenlemelerden oluşmaktadır. Anayasa, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemeler, bireylerin haklarını ve yükümlülüklerini belirlerken aynı zamanda devlete de belli sınırlar çizmektedir⁴⁹. AYM'nin içtihatlarında kabul ettiği yerleşmiş hukuk devleti tanımı, *"Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti, eylem ve işlemlerinin hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukukun üstün kurallarıyla bağlı olan, yargı denetimine açık ve yasaların üstünde, yasa koyucunun da uyması gereken temel hukuk ilkelerine bağlı bir devlettir (AYM, E. 2001/406 K. 2004/20)"*⁵⁰ şeklinde yapılmaktadır. Karardan da

⁴⁶ Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2018) 205-206; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 2019 (n 37) 124.

⁴⁷ Jean Claude Paye, *Hukuk Devletin Sonu*, 1. Baskı, (Ankara: İmge Yayınevi 2009) 230.

⁴⁸ Pozitif hukuk, bir toplumda geçerli olan yazılı ve resmi hukuk kurallarını ifade etmektedir. Bu kurallar, bireylerin davranışlarını yönlendirir ve devletin hukuki çerçevesini belirlemektedir.

⁴⁹ Hukuk devletinin normatif ilkeleri, sadece yasaların varlığına değil bu yasaların adil ve hukuk kurallarına uygun bir şekilde uygulanmasına dayanması gerektiğini belirtmek gerekir.

⁵⁰ AYM, E. 1985/31 K.1986/11 KT. 27/3/1986 R.G. Tarih-Sayı: 09.05.1986-19102; AYM, E.2018/117, K.2023/212, KT. 07.12.2023, §42; AYM, E.2018/154 K.2019/11 KT.14/3/2019 R.G. Tarih-Sayı: 25/4/2019 - 30755; AYM, E. 2013/158 K. 2014/68 KT.27.3.2014 R.G. Tarih-Sayı: 09.04.2014-28967; AYM, E.2014/73 K.2014/98 KT.22.5.2014 R.G. Tarih-Sayı: 17.9.2014-29122; AYM, E.2014/34 K.2014/79 KT.9.4.2014 R.G. Tarih-Sayı: 09.09.2014-29114; AYM, E.2012/24 K.2012/95 KT.15.6.2012 R.G. Tarih-Sayı: 13.10.2012-28440; AYM, E.2007/44 K.2009/148 KT. 15.10.2009 R.G Tarih-Sayı: 28.04.2010-27565; AYM, E.2009/33 K.2010/78 KT.3.6.2010 R.G. Tarih-Sayı: 23.10.2010-27738; AYM, E.1985/31 K.1986/11 KT. 27/3/1986 R.G. Tarih-Sayı: 09.05.1986-19102; AYM, E.1963/124 K.1963/243 KT.11/10/1963 R-Sayı: 4.12.1963/11572; AYM, E.1976/1 K.1976/28 KT.25/5/1976 RG-S.,16.8.1976/15679

anlaşılacağı üzerine devletin hukuk devleti kapsamında çizilen sınır, anayasaya uyma, hukukun üstün kurallarıyla bağlı olma ve yargı denetimine açık olmaktır.

AYM'nin bir kararında da⁵¹, "... hukuk devletinde kanun koyucu organ da dâhil olmak üzere, devletin bütün organları üstünde hukukun mutlak bir hâkimiyeti haiz olması, kanun koyucunun yasama faaliyetlerinde kendisini her zaman Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması lazımdır. Zira kanunun da üstünde kanun koyucunun bozamayacağı temel hukuk prensipleri ve Anayasa vardır ve kanun koyucu bunlardan uzaklaştığı takdirde meşru olmayan bir tasarrufta bulunmuş olur" denilmektedir. Yine Mahkeme, "Anayasa Mahkemesinin sıkça vurguladığı gibi hukuk devleti ilkesi uyarınca temel hakları sınırlayan kanunun şeklen var olması yeterli olmayıp yasal kuralların belirli, öngörülebilir ve keyfiliğe izin vermeyecek şekilde düzenlenmesi gerekir (bkz. AYM, E. 2013/39, K. 2013/65, 22/5/2013; İ.K. [GK], B.No: 2019/20904, 15/4/2021, par. 47)" hususuna işaret etmiştir⁵².

Devletlerin yapısı, hükümet sistemleri veya benimsedikleri ideolojilere bağlı olarak hukuk devletinin gerekleri farklı biçimlerde ortaya çıkabilir⁵³. Nitekim Mahkeme bir diğer kararında da, "Hukuk devletinin somut uygulamasında farklı hukuk devleti anlayışları ve farklı devlet uygulamalarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bundan dolayı anayasa koyucunun hukuk devleti ilkesinin nasıl hayata geçirileceğini belirleme konusunda geniş bir takdir yetkisine sahip olması doğaldır. Bu nedenle hukuk devleti ilkesinin ortadan kaldırılmasından ya da anlamsız hale getirilmesinden söz edebilmek için, devlet organlarının hukuka bağlılığı ilkesini veya bunun kurumsal güvencelerini ortadan kaldıran bir değişikliğin yapılmış olması gerekir. Yoksa anayasa koyucunun farklı hukuk devleti uygulama modellerinden herhangi birisine yönelik tercihinin yerindeliğine ilişkin yargısal denetim yetkisi bulunduğu söylenemez"⁵⁴ olduğunu ifade etmiştir.

Mahkeme, verdiği kararlarla, hukuk devletini, tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olduğu, bireylerin hukuki güvenliğini sağladığı ve insan haklarına saygılı bir hukuk düzeni kurarak bu düzeni devam ettirmekle görevli bir devlet olarak tanımlamıştır⁵⁵. Hukuk devletinin sağlanması için bunların yanında devle-

⁵¹ AYM, E.1963/124 K.1963/243 KT.11/10/1963 RG-S.,4.12.1963/11572

⁵² AYM, E.2022/47 K.2023/124 KT.13/7/2023 RG-S., 27/9/2023 - 32322

⁵³ Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları* (n 46) 206-207.

⁵⁴ AYM, E.2010/49 K.2010/87 KT.7.7.2010 RG-S., 01.08.2010-27659

⁵⁵ AYM, E.1976/1 K.1976/28 KT.25/5/1976 RG-S.,16.8.1976/15679

tin eylem işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyecek mekanizmanın oluşturulması özellikle yürütmenin işlemlerinin yargısal denetime açık olması gerekmektedir. 1924 Anayasası, yürütmenin bazı eylem ve işlemleri yargı denetimi dışında bırakılmışken, 1961 Anayasası'nın 114. maddesi, idarenin hiçbir işlem ve eyleminin yargı denetimi dışında bırakılamayacağını belirtmiş, 1971 değişikliğiyle idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu düzenlemiştir. 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nda düzenlenen ve 1961 Anayasası'nda da yer verilen "*anayasanın üstünlüğü ilkesinin*" denetiminin yapılması için AYM'nin kurulmasını öngörerek, hukuki güvenlik ilkesinin temel dayanaklarından birini oluşturmuştur. Böylece, Anayasanın üstünlüğü ilkesi, somut bir denetim mekanizmasıyla desteklenmiş ve hukuki güvenlik adına önemli bir adım atılmıştır. 1982 Anayasası ise, 2. maddesiyle "*Türkiye Cumhuriyeti... bir hukuk devletidir*" şeklinde düzenlemiştir. Anayasa'nın 125. maddesi "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*" şeklinde düzenlenmiştir. Bu hüküm, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak idarenin hesap verebilirliğini anayasal güvence altına almaktadır. Hukuk devleti anlayışının bir sonucu olarak, idarenin yargı denetimine tabi olması, hem eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu sağlamakta hem de bireylere hukuki güvence sunmaktadır. Bu denetim, bağımsız ve tarafsız bir yargı organı tarafından gerçekleştirilmekte olup, idarenin hukuka aykırı kararlarında sorumlu tutulmasını mümkün kılmaktadır. Hukuka aykırı işlem ve eylemler yargı denetimiyle karşılaşırken, yargısal denetim dışında tutulan işlemler hukuk devleti ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır. Anayasa'nın 125. maddesi ile yargı denetiminin genel bir ilke olarak kabul edilmesine rağmen, bazı işlemler bu denetimin dışında bırakılmaktadır. 2010 Anayasa değişiklikleriyle bu tür işlemlerin kapsam daraltılmış ve hukuk devleti ilkesi açısından olumlu adımlar atılmış olsa da, hala yargı denetimine tabi olmayan işlemlerin varlığı mevcuttur. Bu durum, hukuki güvenlik ilkesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi açısından tartışılmaya devam edecek bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yürütmenin yargısal denetimi, idarenin işlemlerinin kanuna uygunluğunun sağlanması açısından gereklidir. Ancak yasama organının yargısal denetimi de, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi bakımından son derece kritik bir rol oynamaktadır. Bu iki denetim mekanizması, hukuk devletinin temel gerekleridir⁵⁶. Ülkemizde Anayasa Mahkemesi, kanun koyucunun kanun yapım sürecindeki aslilik ve genellik ilkesine bağlı olarak kullandığı takdir yetki-

⁵⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (14. Bası, Yetkin Yayınevi 2013) 132.

sinin sınırını hukukun genel ilkeleri kapsamında kabul etmiş ve yasama organının bir sınırlama düzenlerken ölçülülük ilkesini de gözetmesi gerektiğine kararlarında yer vermiştir⁵⁷.

Yürütmenin ve yasamanın işlemlerinin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde, bu denetimi gerçekleştirecek yargı organlarının bağımsızlığı bir hukuk devletinde olması gereken temel unsurlardan biridir. Bağımsız yargı organları, yürütme ve yasama organlarının eylem ve işlemlerini tarafsız bir şekilde değerlendirecek, hukuka uygunluklarını denetlemelidir. Bu bağımsızlık, yargının, siyasi veya diğer dış baskılardan etkilenmeden, adil ve doğru kararlar alabilmesini sağlamaktadır.

Hukuk devletinin gereklerinden bir diğeri ise, kanuni hâkim güvencesidir. Kanuni hâkim güvencesi, bireylerin yargı önünde, yalnızca kanunla yetkilendirilmiş ve belirlenmiş mahkemelerde yargılanmasını sağlamaktadır⁵⁸. Kanuni hâkim güvencesi, mahkemelerin sadece hukuka uygun kararlar vermesini değil, aynı zamanda yargı organlarının belirli normlar çerçevesinde hareket etmesini temin etmektedir. Bu bağlamda, kanuni hâkim güvencesi, kişilerin hukuki güvenliğini teminat altına alarak adil bir yargılama sürecinin sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Hukuk devletinin gereklerinden biri olan kanuni hâkim güvencesi 1961 Anayasasında 32. maddede kimsenin tabi hâkim dışında bir mahkeme önünde yargılanamayacağı ve tabi hâkimden başka merci önünde yargılamaya yönelik yargı yetkisine sahip merciler kurulamaz denmiş, 1971 yılında yapılan değişiklikle ise *“madde hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz”* şeklinde düzenleme 1982 Anayasasında da aynı şekilde yer almıştır. 1982 Anayasa’nın 37. maddesi kanuni hâkim ilkesini doğrudan düzenlemiştir. Anayasanın 38. maddesi ise *“Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz. Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.”*

⁵⁷ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, (16. Bası, Beta Yayınevi 2013) 219.

⁵⁸ 1982 Anayasasının 142. Maddesi *“Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir”* hükmüne yer vererek kanuni hâkim ilkesine atıf yapmaktadır.

şeklinde düzenlenmiştir. Daha sonra 2001 yılında değişiklik yapılarak savaş ve çok yakın savaş tehdidi dışında ölüm cezası verilemeyeceği, kanuna aykırı olarak elde edilen bulguların delil sayılamayacağı ve sözleşmeden doğan borçların yerinde getirilmemesinin özgürlüğü bağlayıcı cezaya yol açmayacağı eklenmiştir⁵⁹. Son olarak 2004 yılındaki değişiklikle ölüm cezası tamamen kaldırılmış ve vatandaşın suç sebebiyle yabancı ülkeye verilmemesinde Uluslararası Ceza Divanına üye olmanın verdiği yükümlülükler istisna olarak düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'nın 138. maddesinin birinci fıkrası, hâkimlerin görevlerinde bağımsız olduğunu ve kararlarını Anayasaya, kanunlara ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre vermeleri gerektiğini belirtmektedir. Hâkimin hukuka uygun karar vermesi, yalnızca kanun hükümlerine bağlı kalmasını değil, aynı zamanda hukukun genel ilkelerini de dikkate almasını zorunlu kılmaktadır. Açıkça düzenlenmemiş olsa bile, hukuk devleti ilkesinin gereği olarak ve hukuk devleti kavramına dâhil olduğu için hâkim, hukukun genel ilkelerini dikkate almak zorundadır⁶⁰. Anayasa Mahkemesi bir kararında, hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerince kabul edilen ilkeleri hukukun genel ilkeleri olarak tanımlamıştır⁶¹. Anayasa Mahkemesi bir başka kararında hukuku genel ilkelerinden biri olarak kazanılmış haklara saygı ilkesinin hukuk devletinin gereği olduğu, Anayasanın da bu ilkeye aykırı hüküm koyamayacağını, başka bir kararında da kazanılmış haktan bahsedebilmek için hakkın, kazanıldığı zamanda yürürlükte bulunan hukuk kurallarına uygun olarak ve bütün sonuçlarıyla fiilen kazanılmış olması şartlarının gerektiğini kabul etmiştir⁶².

III. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuki Güvenlik İlkesi

A. Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanmasında AYM'nin Rolü

AYM'nin, hukuk devletinin bir unsuru olan hukuki güvenlik ilkesinin somut bir hukuki denetim mekanizması ile desteklenmesini sağlayarak, bu ilkenin korunmasında önemli bir rol üstlendiğini vurgulamıştık. Bu bağlamda mahkeme, kanunların ve olağan dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin anayasaya uygunluğunu denetleyerek, hukuki güvenliği temin etmektedir. Buradaki

⁵⁹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 2013 (n 57) 133.

⁶⁰ İbid 134.

⁶¹ AYM, E.1963/166 K.1964/76 KT.22/12/1964 RG-S., 28.4.1965/11985

⁶² AYM, E.1963/106 K.1963/270 KT.11/11/1963 RG-S., 29.1.1964/11619; AYM, E.1986/3 K.1986/15 KT.3/7/1986 R.G. Tarih-Sayı: 10.12.1986-19307

denetim, hukuki güvenliğin temeli olan kanunların açık, anlaşılır ve öngörülebilir olmasını sağlama görevine dayanmaktadır. Zira belirsiz ve öngörülemez kanunlar, bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelik tehditler oluşturmaktadır. AYM, temel hak ve özgürlüklere müdahale edebilecek yetkileri yürütme ve idareye bırakan kanun hükümlerini denetlerken çok daha dikkatli bir değerlendirme yapmak zorundadır⁶³. Demokratik rejimlerde yürütme ve idarenin güçlerini kötüye kullanma potansiyeli, AYM'nin bu riskleri minimize etmek amacıyla hukukun üstünlüğünü tesis edici bir denetleyici işlev üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. AYM'nin rolü, yalnızca kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda hukuki güvenliği tesis ederek bireylerin haklarına olan güvenini pekiştirmeyi de kapsamaktadır. Zira temel hak ve özgürlükler, insan onurunu koruyan unsurlar olarak hukukun temeli niteliğindedir.

Hukuki güvenlik ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi, aynı zamanda yargı bağımsızlığıyla da doğrudan ilişkilidir. Bağımsız bir yargı, devletin tüm faaliyetlerinin hukukun üstünlüğü çerçevesinde sürdürülmesini güvence altına alarak hukuki güvenlik ilkesinin somut şekilde hayata geçirilmesine olanak tanımaktadır⁶⁴. AYM, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyerek anayasa ile çelişen kanun maddelerini iptal etmektedir. Bu tür iptal kararları da hukukun öngörülebilirliğini ve güvenilirliğini sağlamaktadır. Örneğin, AYM'nin bir kanunun belirli bir hükmünü iptal etmesi halinde, bu hükmün anayasaya aykırı olduğu tescillenerek, bu kanundan kaynaklanan hukuki belirsizlikler ortadan kaldırılmış olur. Mahkeme bireysel başvuruya ilişkin verdiği kararlarda ise, bireylerin haklarının ihlal edilip edilmediğini değerlendirir ve varsa, bu ihlallerin mağduriyetlerini gidermeyi amaçlar. AYM'nin verdiği kararlar ile yargısal kurallar (içtihatlar) oluşturulur ve bu içtihatlar, hukuk uygulayıcıları için bağlayıcı niteliktedir. AYM'nin, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak oluşturduğu içtihatlar, çeşitli davalarda aynı şekilde uygulanmış ve bu da hukuk pratiğinde bir tutarlılık/istikrar sağlamaktadır.

⁶³ Kamu Hukukçuları Platformu, *Hukuk Güvenliği*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği 2013)121. <https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/HUKUK_GyVENL_.pdf> Erişim Tarihi 22 Şubat 2025

⁶⁴ Joseph Raz, 'Hukuk Devleti ve Erdemi', (Çev. Bilal Canatan) *Hukuk Devleti (Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal)*, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, (Adres Yayınları 2008) 153-156 Aktaran: Cengiz Gül, *İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti*, (1. Baskı, Adalet yayınevi 2010) 185.

AYM, yürürlükteki hukuk kurallarının çelişkili, maddelerin birbiriyle tutarsızlığı, belirsiz veya çeşitli yorumlara açık olduğu durumlara karar vererek buradaki uyuşmazlığı gidermeye çalışır. Örneğin, 6111 sayılı Kanun, vergi ve sosyal güvenlik alacaklarının yeniden yapılandırılmasını öngörmekteydi. AYM, 1.11.2012 tarihli kararında, bu kanunun bazı hükümlerinin⁶⁵ anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiştir⁶⁶. Söz konusu kararda, bazı düzenlemelerin vatandaşların haklarını ve yükümlülüklerini nasıl etkileyeceği konusunda belirsizlikler içerdiğini tespit ederek bu düzenlemelerin anayasaya uygun olmadığına karar vermiş ve ilgili maddeleri iptal etmiştir. Yine Mahkeme, Avukatlık Kanunu'na ilişkin bir kararında⁶⁷ AYM, avukatlık mesleğine kabule engel hallerin belirsiz olduğunu belirterek, hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri çerçevesinde bu kuralı iptal etmiştir.

Uzun hukuki süreçler ve yargılamalar, hukuki güvenlik ilkesinin zayıfladığı durumlar arasında yer almaktadır. Yargılamaların gereğinden fazla uzun sürmesi devletin keyfi uygulamalarına zemin hazırlayarak, bireylerin hukuki güvencelerini zayıflatır. Bu durum, bireylerin hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı ve diğer temel haklarını ihlal etmektedir. Bunun yanı sıra hukuki süreçlerdeki eşitsizlikler de adaletin tarafsız ve adil bir şekilde dağıtılmasını engellemektedir. Örneğin, maddi imkânları kısıtlı olan bireyler, yeterli hukuki temsil ve danışmanlık⁶⁸ alamadıkları için süreçlerde dezavantajlı konumda olabilmektedir. Bu

⁶⁵ Örneğin geçici 2. Maddesi iptal edilmiştir. Kararda, “Anayasa’nın 2. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan hukuk devleti ilkesinin gereklerinden biri, devletin tüm işlemlerinde hukuka uygun hareket etme zorunluluğudur. Ayrıca, hukuk devleti bireyler için öngörülebilir bir hukuk düzeninin varlığını da gerektirir.” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca kararda, “Geçici 6. maddedeki malik aleyhine hükümlerin geleceğe yönelik olarak uygulanması halinde kamulaştırma için Anayasa ve Kanun’da öngörülen bütün güvenceler etkisiz kalabilecektir. Kuralla, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 15 yıl boyunca 2026 yılına kadar idarelerin özel mülkiyete kamulaştırmaz el atma yoluyla müdahalesine yol açılmaktadır. Böylece idareler kamulaştırma yapmak yerine, hukuka aykırı olarak el atmak suretiyle taşınmazları elde edebileceklerdir. Böyle bir durumda devletin hukuka bağlılığı ilkesi zedeleneyeceği gibi bireyler açısından hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik de ortadan kalkacaktır. Bir hukuk devletinde kanunların hukuka aykırı uygulamaları teşvik etmesi kabul edilemez.” olduğuna karar verilerek iptal edilmiştir. AYM, E.2010/83 K.2012/169 KT.1.11.2012 R.G. Tarih-Sayı: 22.02.2013-28567

⁶⁶ AYM, E. 2010/83 K.2012/169 KT. 1.11.2012 R.G. Tarih-Sayı: 22.02.2013-28567

⁶⁷ AYM, E.2012/116, K.2013/32, KT.28.2.2013 R.G. Tarih-Sayı: 13.08.2013-28734; Aynı nitelikte diğer kararlar için, AYM, E.2013/39, K.2013/65, KT. 22.5.2013 R.G. Tarih-Sayı: 12.07.2013-28705; AYM, E.2010/29, K.2010/90, KT. 16.07.2010 R.G. Tarih-Sayı: 4.12.2010- 27775

⁶⁸ Adli yardım uygulamasında da hukuki güvenlik ilkesini zedeleyecek bazı sorunlar mevcuttur. Adli yardımın gerekli hızda ve etkinlikle çalıştırılmaması ve avukatların karşılaştığı sorunlar,

durum, adaletin sağlanmasında eşit bir zemin yaratmadığı gibi hukuka güvenlerini de zedelemektedir. Yahut yargı organlarının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesine uygun hareket etmemesi de hukuki süreçlerdeki eşitsizlikleri ve yargıya güvensizliği derinleştirebilir. Siyasi baskılar veya dış etkenler, hâkimlerin kararlarını etkileyerek adaletin dağıtımında hakkaniyetsizliklere yol açabilir. Bu tür sorunlar, bireylerin devlete ve hukuki sisteme olan güvenlerini sarsmakta ve hukukun üstünlüğüne olan inancı zayıflatmaktadır.

2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 148. maddesine *"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz. Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir"* hükmü eklenerek kişilere belirli şartların gerçekleşmesi sonucu AYM'e doğrudan başvurma hakkı tanınmıştır. AYM, bireysel başvurulara verdiği kararlarda, hukuki güvenlik ilkesini kullanmaktadır. Bireylerin temel haklarının ihlali durumunda başvurabilecekleri etkin hukuki yolların bulunması⁶⁹, hukuki güvenliğin somut bir biçimde sağlanması için vazgeçilmez bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin AYM'nin bir bireysel başvuru kararında, başvuru, yargı kararlarının yeterince gerekçelendirilmemesi ve hukuka aykırı uygulamalarla ilgili itirazda bulunmuştur. AYM, *"idari işlemlerde, ilgili kişilerin hangi kanun yollarına başvurabileceklerinin ve başvuru sürelerinin belirtilmesinin zorunlu olduğu kuralına rağmen, dava konusu edilen işlemlerde bu hususlara yer verilmediği için başvurunun süresi içinde dava açmadığını"* belirterek, başvurunun iddiasının

bu sistemin çalışmasını zorlaştırmakta dolayısıyla hak arama özgürlüğünü engellenmektedir. Aykut Okur ve Mehmet Kalay, 'Adli Yardım Sorunlar ve Çözümleri', s.377 <<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerII/114.pdf>> Erişim Tarihi 3 Ekim 2024.

⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru mekanizmasını genel olarak etkin bir iç hukuk yolu olarak kabul etmektedir. Bu kabul, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35. maddesi uyarınca, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralına dayanır. AİHM, bir başvuruyu değerlendirmeden önce, başvuru sahibinin ülkesindeki iç hukuk yollarını tüketip tüketmediğini inceler. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru yolu bu bakımdan etkin bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmektedir. Ancak, AİHM, bir iç hukuk yolunun etkin olup olmadığını değerlendirirken, verilen kararların niteliği, uygulanabilirliği, yargılamanın gecikme sorunu yaşayıp yaşamadığı ve ihlallerin etkili bir şekilde giderilip giderilmediği gibi unsurları dikkate almaktadır. Bkz. Yasemin Özdek, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, (2. Baskı, Kırmızı Kalem Yayınları 2004) 317.

ciddi olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme, gerekçeli kararların kişilere hukuki güvenlik sağladığını vurgulayarak, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır⁷⁰.

B. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuki Güvenlik İlkesi

Yaptığımız araştırmada, ‘hukuk güvenliği’ kavramının AYM’nin 697 bireysel başvuru kararında en az bir kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, ‘hukuki güvenlik’ terimiyle yapılan taramalarda 693 bireysel başvuru kararına ulaşılmıştır. Norm denetimine ilişkin kararlarda ise ‘hukuki güvenlik’ adıyla yapılan taramada 208 karara, ‘hukuk güvenliği’ ifadesiyle gerçekleştirilen tarama sonucunda ise 322 karara rastlanmıştır. Bu kararların derinlemesine incelenmesi, hukuk güvenliği ilkesinin hangi ölçü norm olarak kullanıldığı, mahkemenin hukuki güvenlik ilkesi yoluyla temel hakların korunmasındaki rolü, bu ilkenin somutlaşmış görünümü olan yargı kararlarıyla uygulanması ve yorumlanması biçimlerine dair detaylı bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

İncelenen kararlarda, AYM’nin hukuki güvenlik ilkesi bağlamında öngörülebilirlik, belirlilik, şeffaflık, açıklık, kararların gerekçelendirilmesi, kazanılmış hakların korunması, kanun yolları ve süreler ile mağduriyetlerin giderilmesi gibi kriterler çerçevesinde değerlendirmeler yaptığını göstermektedir. Bu temel kriterlerin AYM’nin kararlarında nasıl uygulandığını, aşağıda her bir başlık altında detaylı olarak analizi yapılacaktır.

1. Hukuki Öngörülebilirlik ve Belirlilik İlkesi

AYM’nin kararlarında hukuki güvenlik ilkesine yönelik yorumlar, esasen hukukun öngörülebilirliği, belirliliği ve şeffaflığını sağlamaya yöneliktir. Öngörülebilirlik, bireylerin kuralların ve idari uygulamaların ne tür sonuçlar doğuracağını önceden kestirebilmesini ve buna göre hayatlarını planlamalarını ifade eder⁷¹. Bu kavram, hem şekli hem de maddi olarak iki boyuta sahiptir. Şekli öngörülebilirlik, yapılan hukuki düzenlemelerle hak ve güvenin korunmasıdır. Maddi öngörülebilirlik ise, bireylerin davranışlarının sonuçlarını öngörmelerine olanak tanıyan güvenli bir hukuk düzenidir⁷². Mahkeme hukuki öngörülebilirliği

⁷⁰ Yavuzlar Nakliyat Turizm Petrol San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2013/3914, K.T: 10/3/2016. <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3914>> Erişim Tarihi 22 Şubat 2025.

⁷¹ AYM, E.2013/39 K.2013/65 KT.22.5.2013 RG-S.,12.07.2013-28705; AYM, Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri [GK], B. No: 2014/4705, 29/5/2014, §57.

⁷² Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması’ (n 23) 61.

ve belirliliği, “Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duymasını ve devletin, yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirir. Belirlilik ilkesi ise yasal düzenlemelerin hem bireyler hem de idare açısından herhangi bir duraksamaya veya kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlemler içermesini ifade eder”⁷³ şeklinde tanımlamıştır.

AYM, “kanun metninin, bireylerin gerektiğinde hukuki yardım alarak, hangi somut fiil ve durumlara hangi hukuki yaptırımların veya sonuçların bağlandığını yeterli açıklık ve kesinlikte öngörebilmelerine imkân tanıyacak şekilde düzenlenmiş olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, kanunun uygulanmasından önce, muhtemel etkilerinin ve sonuçlarının yeterli derecede öngörülebilir olması zorunludur”⁷⁴ olarak açıklamıştır.

Belirlilik ilkesi, yargı kararlarının ve idari işlemlerin bireylerin hak ve yükümlülüklerini açık, net ve anlaşılır bir şekilde tanımlaması, muğlak ifadelerle yer verilmemesi ve çelişkilerden arındırılması gerektiğini ifade etmektedir⁷⁵. Mahkeme kararlarında açıklık yorum/akıl yürütme ilkelerine uymayı gerektirmektedir⁷⁶. AYM, belirlilik ilkesini, her bireyin kanunlar karşısında hangi somut eylem veya durumun hangi hukuki sonuçlara veya yaptırımlara yol açacağını ve bu durumların idareye ne tür müdahale yetkisi tanıyacağını bilmesi olarak açıklamıştır. Özellikle, bir kanunun belirsiz ve muğlak olması durumunda bireylerin hukuki durumlarını öngörememesi, adil yargılanma hakkı ile mülkiyet hakkı gibi temel hakların ihlaline yol açabilir. Nitekim AYM’nin bir kararında, vergi düzenlemelerinin geriye dönük uygulanmasının hukuk güvenliği ilkesine aykırı olduğunu belirtmiş ve bu düzenlemenin iptaline karar vermiştir⁷⁷. Benzer şekilde, AYM, sosyal güvenlik haklarına ilişkin bir kararında da hukuki güvenlik ilkesine

⁷³ AYM, E.2020/14, K.2020/58, 15/10/2020, § 16; AYM, E.2023/36 K.2023/142 KT. 26/7/2023 R.G. Tarih-Sayı: 13/10/2023 - 32338; AYM, E.2023/162 K.2024/20 KT. 23/1/2024 R.G.Tarih-Sayı: 3/4/2024-32509. Benzer nitelikteki kararlar için AİHM, Altuğ Taner Akçam v. Türkiye, B. No: 27520/07, 25.10.2011, § 87; AİHM, Yıldırım v. Türkiye, B.No: 3111/10, 18.12.2012, § 57.

⁷⁴ AYM, E.2013/39 K.2013/65 KT. 22.5.2013 RG-S.,12.07.2013-28705

⁷⁵ AYM, Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri [GK], B. No: 2014/4705, 29/5/2014, §56

⁷⁶ Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması’ (n 23) 59.

⁷⁷ AYM, E.2023/105, K.2023/208, 30/11/2023, § 28-29.

aykırı olduğu tespit edilen düzenlemelerin iptaline hükmetmiştir⁷⁸. AYM, bir kararında da şu tespitlerde bulunmuştur⁷⁹;

“Anayasa’nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devletinin temel ilkelereinden biri “belirlilik” ilkesidir. Bu ilkeye göre, yasa düzenlemelerinin hem bireyler hem de idare açısından herhangi bir tereddüde veya şüpheye yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Ayrıca, kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu tedbirler içermesi de zorunludur. Belirlilik ilkesi, hukuki güvenlik ile yakından ilişkilidir; bireylerin hangi somut eylem ve olgulara hangi hukuki müeyyidelerin veya sonuçların bağlandığını, bu eylemlerin idareye hangi müdahale yetkilerini doğurduğunu bilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde, bireyler kendilerine düşen yükümlülükleri öngörülebilir ve davranışlarını buna göre belirleyebilirler. Hukuki güvenlik, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini ve devletin yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirir (Anayasa Mahkemesi, 26.12.2013, E.2013/67, K.2013/164)”

Yargılamanın önceden belirlenmiş kurallar temelinde yürütülmesi de hukuki güvenlik ilkesini güçlendirir. Keza anayasa yargısının varlık sebebi yalnızca temel hakların korunması değil aynı zamanda yasama organının işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleme yetkisini de kapsamaktadır. AYM, 2003 yılında TBMM içtüzüğünde yapılan değişikliğe ilişkin başvuruda, yürütmeyi durdurma kararı verirken aşağıdaki değerlendirmeleri yapmıştır⁸⁰;

“Hukuk devleti, siyasal iktidarı hukukla sınırlandırarak ve devlet faaliyetlerinin düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli hukuki altyapıyı oluşturarak istikrara hizmet eder. Bu istikrarın temeli ise hukuki güvenlik ve öngörülebilirliktir. Hukuki güvenlik ve öngörülebilirliğin sağlanabilmesi için kuralların genel, soyut, açık ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Meclis çalışmalarını düzenleyen İçtüzük kurallarının da

⁷⁸ AYM, E.2010/55 K.2011/140 KT. 20.10.2011 RG-S.,14.02.2012-28204

⁷⁹ AYM, E. 2015/94 K.2016/27 KT. 7.4.2016 RG-S.,03.05.2016-29701; AYM, E.2013/71 K.2013/77 KT. 18.6.2013 RG-S., 26.07.2013-28719; AYM, E.2015/41, K.2017/98, KT. 4.5.2017, §§ 153, 154; AYM, E.2020/47 K.2023/36, KT.22.02.2023, §14; AYM, E.2021/83, K.2022/168, KT. 29.12.2022, §50.

⁸⁰ AYM, E.2003/30 K.2003/38 KT.29.4.2003 RG-S., 09.07.2003/25163; Selda Çağlar, ‘Hukuk Devleti Açısından Hukuki Belirlilik - Hukuk Güvenliği İlişkisi’ (n 24) 64.

bu nitelikleri taşıması, hukuk devletinin bir gereği olmasının yanı sıra, milletvekillerinin Anayasa'nın 87. maddesinde belirtilen görevlerini yerine getirebilmeleri ve yetkilerini kullanabilmeleri için de bir ön koşuldur."

AYM kararında vurgulandığı üzere, hukuk devletinin temel unsurlarından biri olan hukuki güvenlik ilkesi, devletin faaliyetlerinin öngörülebilir ve tahmin edilebilir olmasını gerekli kılmaktadır. Bu ilkeye göre, takdir yetkisini aşırı zorlayacak ve keyfiliğe yol açabilecek düzenlemelerden kaçınılmalıdır. Hukuk devletinin bir unsuru olan belirlilik ilkesine göre, maddi hukuk ve usul kurallarının öngörülebilir bir açıklıkla düzenlenmesi ve kişilerin haklı beklentilerini açıkça ihlal etmeyecek şekilde yapılandırılması zorunludur. Aksi durumda, verilen yetkilerin belirsizliği, takdir yetkisinin keyfiliğe dönüşmesine neden olabilir ve kanunların belirsiz ya da yetersiz düzenlemeleri, bu yetkilerin kullanımına ilişkin işlemlerin hukuki denetiminin etkili bir şekilde yapılmasını engelleyebilir. Belirlilik ilkesi, yalnızca bireylerin hukuki güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda idarenin istikrarını da temin etmektedir. Belirsiz ve öngörülemez kurallar, Anayasa'nın 2. maddesi ile bağdaşmaz. AYM'nin bireysel başvuru kararlarında da hukuki güvenlik ilkesine sıkça atıfta bulunduğu gözlemlenmektedir. Mahkeme, bu bağlamda bir bireysel başvuru kararında aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır⁸¹;

"Hukuk devletinin sağlamakla yükümlü olduğu hukuk güvenliği ilkesi hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de kanuni düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılan ve temel hak güvencelerinde korunan ortak değerdir. Kural olarak hukuk güvenliği kanunların ve buna bağlı düzenleyici işlemlerin geriye yürütülmemesini zorunlu kılar (AYM, E.2009/39, K.2011/68, 28/4/2011)".

AYM, bireysel başvuru yoluyla hukuki güvenlik ilkesini somut vakalarda nasıl uyguladığı ve yorumladığını aşağıdaki ilgili kararlarında göstermektedir;

"Belirlilik ilkesi, bir kuralın keyfiliğe yol açmayacak bir içerikte olmasını ifade eder. Temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin kanuni düzenle-

⁸¹ AYM, Onur Taahhüt Taşımacılık İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. ve Yedigöze İnşaat Danışmanlık Otomotiv İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti. [1.B.], B. No. 2022/41426, KT. 6.3.2024, R.G. Tarih ve Sayı: 11/6/2024-32573

menin içerik, amaç ve kapsam bakımından belirli, muhataplarının hukuksal durumlarını algılayabilecekleri açıklıkta olması gerekir. Diğer taraftan temel hakka müdahale eden kuralda kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu birtakım güvenceler içermesi gereklidir. Belirlilik ilkesi bu yönden de bir güvence sağlamaktadır. Bu ilkeye göre yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, Bir kanuni düzenlemede hangi davranış veya olgulara hangi hukuksal sonuçların bağlanacağı ve bu bağlamda kamusal makamlar için nasıl bir müdahale yetkisinin doğacağı belirli bir kesinlik ölçüsünde ortaya konmalıdır. Bu durumda bireylerin hak ve yükümlülüklerini öngörerek davranışlarını bu doğrultuda tanzim etmeleri olanaklı hâle gelebilir. Böylece hukuk güvenliği sağlanarak kamu gücünü kullanan organların keyfî davranışlarının önüne geçilmiş olur (Hayriye Özdemir, B. No: 2013/3434, 25/6/2015, par. 56, 57; Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri, par. 56; Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş., par. 38; Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021, par. 79); norm denetimine ilişkin kararlarda belirliliğe ilişkin açıklamalar için çok sayıda karar arasından ikisi için bkz. AYM, E.2009/51, K.2010/73, 20/5/2010; AYM, E.2011/18, K.2012/53, 11/4/2012).

... AYM çeşitli kararlarında bireylerin kendilerine düşen yükümlülükleri öngörme ve davranışlarını ona göre belirleme imkânını vermeyen normlar hukuk güvenliği ilkesini zedeleyeceğini ve bunun da bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini engellediğini vurgulamıştır. Çünkü hukuksal durumların takdirindeki belirsizlik, temel haklar alanında getirilen güvencelerin işlevsiz hâle gelmesine neden olur (Sara Akgül [GK], B. No: 2015/269, 22/11/2018, par. 108). Ayrıca belirtmek gerekir ki ilgili kanuni düzenleme temel haklara ne oranda müdahale ediyorsa söz konusu düzenlemede aranacak belirlilik oranı da aynı doğrultuda yükselecektir (Sara Akgül, par. 109; Hayriye Özdemir, par. 58; Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021, par. 80)⁸²

⁸² AYM, E.2022/129, K.2023/189, 08/11/2023, §5-6.

“...Hukuki belirliliğin sağlanması, hukuk kurallarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de kanuni düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını ifade eden hukuki güvenlik ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından da son derece önemlidir (AYM, E.2020/14, K. 2020/58, 15/10/2020, § 16)⁸³”.

AYM, hukuki güvenlik ilkesini, devletin kanunların öngörülebilirliği, bireylerin devlete güven duyabilme kabiliyeti ve kamu otoritelerinin keyfi uygulamalara karşı korunmasını sağlayan bir mekanizma olarak görmektedir. AYM, hukuki güvenlik ilkesinin sağlanabilmesi için yasal düzenlemelerin hem bireyler hem de idare açısından açık, anlaşılır, öngörülebilir ve uygulanabilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hukuki belirlilik ilkesine göre, bir kanunun keyfi uygulamalara yol açmayacak şekilde net bir içeriğe sahip olması önemlidir. Bu durum, özellikle temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemelerde daha katı bir belirlilik standardı gerektirir. Mahkeme, kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarını önlemek için kanunların koruyucu güvenceler içermesi gerektiğini de belirtmiştir. Bu, hukuk devletinin temel ilkelerinden olan hukuki belirlilik ve güvenlik ilkelerinin ayrılmaz bir parçasıdır. AYM, hukuki güvenlik ilkesinin bireylerin haklarını ve yükümlülüklerini öngörebilmelerini, buna göre davranışlarını düzenleyebilmelerini ve devlete güven duyabilmelerini sağladığını ifade etmektedir. Aynı zamanda devletten yasal düzenlemelerinde bu güveni zedeleyecek yöntemlerden kaçınması beklenir. AYM, temel haklara yönelik sınırlamalarda belirlilik düzeyinin, sınırlamanın ağırlığı ile orantılı olarak artması gerektiğini vurgulamaktadır. Temel haklara ne kadar büyük bir müdahale söz konusuysa, düzenlemelerin de o kadar açık ve net olması gerekir.

AYM bir başka kararında⁸⁴, *“Esasen temel hakları sınırlayan kanunun bu niteliklere sahip olması, Anayasa’nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Hukuk devletinin temel unsurlarından olan hukuki belirlilik ilkesi uyarınca kanuni güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar (AYM, E.2015/41, K.2017/98, 4/5/2017, §§ 153, 154). Dolayısıyla Anayasa’nın 13. ve 35. maddelerinde sınırlama ölçütü olarak belirtilen kanunilik, Anayasa’nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesi ışığında*

⁸³ AYM, E.2021/83, K.2022/168, 29/12/2022, §14.

⁸⁴ AYM, E.2023/49, K.2024/54, KT. 22/2/2024, R.G. Tarih-Sayı: 2/4/2024 - 32508, § 20.

yorumlanmalıdır.” şeklinde açıklamıştır. Mahkeme, kanunilik ilkesinin, Anayasa’nın 13. ve 35. maddelerinde yer alan sınırlama ölçütleri çerçevesinde, hukuk devleti ilkesine uygun şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

Bireylerin, yargı kararları ve idari işlemler hakkında yeterince bilgilendirilmesi ve bu süreçlerin sonuçlarına ilişkin net bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Tebliğ yapılmaması, bilgilendirme sürecini aksattığından hukuki belirsizlik yaratmaktadır⁸⁵. Ayrıca, resmi tebligatın gerçekleştirilememesi, bireylerin başvuru haklarını kullanmalarını da engelleyebilir. Örneğin, bir kararın tebliğ edilmemesi, bireyin itiraz etme veya yargı yoluna başvurma süresini kaçırmasına neden olabilir. Süresinde gerçekleştirilmeyen tebligat, başvuru hakkının kısıtlanmasına yol açarak hukuki güvenliği ihlal edebilir. AYM, adil yargılanma hakkının bir parçası olarak, başvuru hakkının hukuki durumunu anlaması ve yargı sürecine etkin bir şekilde katılabilmesini gerekli görmektedir⁸⁶.

AYM, hukuki güvenlik ilkesini, Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devletini hukukun genel ilkeleriyle desteklenmesi nedeniyle bu ilkeyi destekleyici bir ölçü norm olarak benimsemiştir.

2. Açıklık ve Şeffaflık İlkeleri

AYM göre yargı kararları ve idari işlemler açık, şeffaf ve gerekçeli olmalıdır. Açıklık ve şeffaflık ilkeleri hukukun öngörülebilirliğini ve adil yargılanma hakkını destekleyerek hukuki güvenliğin sağlanması açısından zorunlu görülmektedir. AYM, bir kararında konuyu şöyle açıklamıştır;

“Hukuk devletinde kanuni düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi gerekir. Kanunda bulunması gereken bu nitelikler hukuki güvenliğin sağlanması bakımından da zorunludur. Zira bu ilke hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duy-

⁸⁵ Köküarı, *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi* (n 33) 74; Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması’ (n 23) 60.

⁸⁶ Köküarı, *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi* (n 33) 75; AYM, E.2013/71 K.2013/77 KT.18.6.2013 RG-S.,26.07.2013-28719; AYM, E.2012/70 K.2012/157 KT.18.10.2012 RG. Tarih-Sayı:13.02.2013-28558; AYM, E.2012/20 K.2012/132 KT.27.9.2012 RG-S.,26.07.2013-28719; AYM, E.2008/34 K.2008/153 KT.31.10.2008 RG. Tarih-Sayı: 06/12/2008-27076

gusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar (AYM, E.2015/41, K.2017/98, 4/5/2017, §§ 153, 154). Dolayısıyla Anayasa'nın 13. maddesinde sınırlama ölçütü olarak belirtilen kanunilik, Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesi ışığında yorumlanmalıdır (AYM, E.2020/77, K.2021/93, 16/12/2021, §18)⁸⁷.

Kanunların, bireylerin hangi somut eylem ve olgulara hangi hukuksal yaptırımların uygulanacağını öngörebilmelerini sağlayacak kadar açık olması gerekmektedir. AYM'e göre, bir eylemin hangi hukuki sonuçlara yol açacağı ve bu sonuçları uygulamakla yetkili olan mercilerin hangi çerçevede hareket edeceği açık bir şekilde tanımlanmalıdır. AYM, bir kararında bu hususu şöyle ifade etmiştir⁸⁸;

"Anayasa'nın anılan maddesinde güvence altına alınan hukuk devleti ilkesine göre kanuni düzenlemeler, kişiler ve idarece kapsam ve sınırlarının herhangi bir tereddüde yer vermeyecek ölçüde açık ve net olmalıdır. Bu bağlamda hukuki belirlilik ilkesi gereğince yasal düzenlemelerin istikrarlı bir şekilde aynı olaylarda benzer sonucu doğuracak şekilde uygulanmaya elverişli olması, hukuka aykırı davranışlar için öngörülen yaptırımlar ile bu kapsamda ilgili mercie tanınan yetkinin kullanımının kişiler ve idarece belirli bir kesinlik içinde yerine getirileceğinin öngörülmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda hukuki güvenliğin sağlanmasına da katkı sunmaktadır (AYM, E.2018/137, K.2022/86, 30/06/2022, § 860)⁸⁹.

AYM'e göre, adil yargılanma hakkını sınırlayan düzenlemelerin yalnızca şeklen var olması yeterli değildir; kuralların keyfiliğe izin vermeyecek şekilde açık, belirli ve öngörülebilir nitelikte olması gerekmektedir. Ayrıca, idarenin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlemlerin alınmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır;

"...Bu kapsamda adil yargılanma hakkını sınırlamaya yönelik bir kanuni düzenlemenin şeklen var olması yeterli olmayıp kuralların keyfiliğe izin vermeyecek şekilde belirli ve öngörülebilir nitelikte olması gerekir. Esa-

⁸⁷ AYM, E.2023/162 K.2024/20 KT. 23/1/2024 R.G.Tarih-Sayı: 3/4/2024-32509

⁸⁸ AYM, E. 2022/47 K.2023/124 KT.13/7/2023 R.G. Tarih-Sayı: 27/9/2023 - 32322

⁸⁹ AYM, E.2020/79, K.2023/113, KT.22.06.2023, §73.

sen temel hakları sınırlayan kanunun bu niteliklere sahip olması Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Hukuk devletinde, kanuni düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi gerekir.⁹⁰

3. Hukuki İstikrar

Hukuki istikrar ilkesi, hukuk sisteminde süreklilik ve tutarlılığı ifade eder ve bu ilkenin temel amacı, hukuk kurallarının ve idari işlemlerin istikrarlı bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda, istikrarın iki temel unsuru bulunmaktadır: Birincisi, hukuk sisteminin sürekliliği; ikincisi ise mevcut kuralların ve uygulamaların tutarlılığıdır⁹¹. Anayasa Mahkemesi, belirlilik ve hukuki istikrar ilkelerini birlikte değerlendirirken, bu ilkelerin bireylerin haklarını koruma ve idarenin etkin ve tutarlı bir şekilde çalışmasını sağlama işlevini vurgulamaktadır.

AYM'nin bir kararında⁹²; *"Hukuk güvenliği, bireyin hukuki durumunun süreci yönündeki beklentilerinin belirli koşullar içinde güvence altına alınması anlamına gelir. Ancak, hukuk güvenliği ilkesi, zaman içinde değişen şartlar ve gelişen ihtiyaçlara göre kanunlarda değişiklik yapılmasına engel değildir. Bir hukuk sisteminin, değişen ihtiyaçlara uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olması gerekir. Aksi takdirde, hukuk sisteminin durağanlaşması ve toplumun dinamik yapısına uyum sağlayamayarak ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmesi kaçınılmazdır"* yorumu yaparak hukuk sisteminin esnekliğini ve değişen koşullara uyum yeteneğini göz önünde bulundurmıştır.

AYM'nin bir diğer kararında, hukuk devleti ilkesinin hukuk güvenliğini ve adaleti sağlamaya yönelik olduğu, kanunların kamu yararı amacıyla çıkarılması zorunlu kılındığı belirtilmiştir. Mahkeme, hukuk güvenliği ve adalet kavramları ile istikrar arasında sıkı bir bağ bulunduğunu; hukuk güvenliği ve adaletin, çağdaş kamu yönetimi anlayışında istikrarın temelini oluşturduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, *"kanunların genelliği"* ile ilgili değerlendirmesinde, kanunların

⁹⁰ AYM, E.2020/79, K.2023/113, KT. 22.06.2023, §115-116.

⁹¹ Keskin ve Yağcı, 'Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması' (n 23) 60.

⁹² AYM, E.2011/113, K.2012/108, KT. 18.07.2012, RG-S.,1.01.2012-28515

belli kişileri hedef almaması, özel bir durum gözetmemesi ve önceden saptanarak soyut biçimde herkese uygulanabilecek kurallar içermesi gerektiğini ifade etmiştir⁹³.

Mahkemeye göre, hukuk devleti ilkesinin temel gerekliliklerinden biri hukuki istikrarın sağlanmasıdır. Bu durum, hukuk kurallarının ve idari işlemlerin sürekli ve tutarlı bir biçimde uygulanmasını gerektirir. Hukuki istikrarın sağlanabilmesi, öncelikle hukuk normlarının birbirleriyle çelişmez bir yapı sergilemesine bağlıdır. AYM, devletin hukuki güvenliği zedeleyici nitelikte ve birbirleriyle çelişen normatif düzenlemelerden kaçınması gerektiğine ilişkin şu tespiti yapmıştır⁹⁴; “*Hukuk devletin temel unsurları arasında hukuk güvenliği ilkesi de yer almaktadır. Anılan ilkenin gereklerinden biri hukuki istikrarın sağlanmasıdır. Hukuk devleti, devlet faaliyetlerinin düzenle sürdürülebilmesi için gerekli hukuksal altyapıyı oluşturarak hukuki istikrara, dolayısıyla hukuk güvenliğine hizmet eder. Hukuki istikrarın sağlanabilmesi ise her şeyden önce hukuk normlarının birbirleriyle çelişki içinde olmamasına bağlıdır. Bu açıdan devletin, hukuk güvenliğini zedeleyici nitelikte, birbirleriyle çelişki oluşturan normatif düzenlemelerden kaçınması gerekir.*”⁹⁵

4. Kanun Yolları ve Süreler

Anayasa Mahkemesi, mahkeme kararlarının hukuka uygun olup olmadığına yönelik uyuşmazlıkların çözümü için yargı makamlarına başvurmayı kanun yoluna başvurma olarak nitelendirmiştir⁹⁶. AYM göre, mahkemeye erişim hakkı, sadece ilk derece mahkemesine dava açma hakkını değil; itiraz, istinaf veya temyiz gibi kanun yollarına başvurma imkânını da kapsamaktadır⁹⁷.

Kanun yolları ve sürelerin belirsiz veya hakkaniyete aykırı olması, bireylerin adil yargılanma hakkını zedeleyebilir. AYM, bu tür düzenlemelerin hukuki güvenlik ilkesine aykırı olup olmadığını denetleyerek, bireylerin hak arama özgürlüğünü ve hukuk düzeninin istikrarını koruma işlevi görmektedir. Anayasa’nın 141. maddesinin dördüncü fıkrasında “*Davaların en az giderle ve mümkün olan*

⁹³ AYM, E. 2008/31, K. 2011/94, KT. 9.06.2011, RG-S., 21.10.2011-28091

⁹⁴ AYM, E.2019/111, K.2023/63, KT. 05.04.2023, § 144.

⁹⁵ AYM, E.2022/50, K.2022/107, KT. 28.09.2022, § 84.

⁹⁶ Hasan İşten, B. No: 2015/1950, KT.22.2.2018, § 37.

⁹⁷ Ali Atlı, B. No: 2013/500, KT.20.3.2014, § 49; AYM, E.2022/144, K.2023/137, KT.26.07.2023, §33.

süatle sonuçlandırılması, yargının görevidir” denilmek suretiyle davaların makul bir süre içinde bitirilmesi gerekliliği açıkça ifade etmiştir. AYM, “*Bu nedenle devlet, yargılamaların gereksiz yere uzamasını engelleyecek etkin çareler oluşturmak zorundadır (AYM, E.2013/4, K.2013/35, 28/2/2013)*⁹⁸” şeklinde vurgu yapmıştır.

Mahkeme bir kararında⁹⁹, “*kanun yolu usulünün ve merciinin belirlenmesi hususu kanun koyucunun takdirine bırakılmıştır. Ancak, kanun koyucu bu takdir yetkisini kullanırken hukukun genel ilkelerine ve Anayasa’daki kurallara, özellikle de hukuk devleti ilkesine ve adil yargılama hakkına uygun hareket etmelidir. Anayasa’nın 36. maddesi kapsamında korunan kanun yoluna başvurma hakkının etkili bir şekilde sağlanabilmesi için kanun yolu merciinin, incelenen kararı gerektiğinde değiştirme yetkisine de sahip olması gerekir*” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. AYM, “*mahkemenin dosya üzerinden sonuçlandırılacak itirazlarda dahi yargısal sürecinin uzamasına neden olacak şekilde her durumda duruşma açarak yargılamaya devam etmek zorunda bırakılmasını, Anayasa’nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasına ilişkin ilkesine aykırılık*” oluşturduğuna dikkat çekmiştir¹⁰⁰.

Hukuk güvenliği, sadece yargıya erişim hakkının varlığı ile değil, aynı zamanda bu yolların etkin bir şekilde kullanılabilmesi ile de doğrudan ilişkilidir. Mahkeme, davaların makul bir süre içinde sonuçlandırılmasının gerekliliğini açıkça ifade etmiş ve devletin, yargılamaların gereksiz yere uzamasını engelleyecek etkin çareler oluşturması gerektiğini belirtmiştir¹⁰¹. Bu bağlamda, kanun koyucunun, kanun yolu usulünün ve merciinin belirlenmesi hususunda takdir yetkisini kullanırken, hukukun genel ilkelerine, Anayasa’daki kurallara ve özellikle de hukuk devleti ilkesine uygun hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Anayasa’nın 36. maddesi kapsamında korunan kanun yoluna başvurma hakkının etkili bir şekilde sağlanabilmesi için kanun yolu merciinin, incelenen kararı gerektiğinde değiştirme yetkisine sahip olması gerektiği de vurgulanmıştır¹⁰². Mahkeme, dosya üzerinden sonuçlandırılacak itirazlarda dahi, yargısal sürecin uzamasına neden olacak şekilde duruşma açma zorunluluğunun, Ana-

⁹⁸ AYM, E.2020/79, K.2023/113, 22/06/2023, §82.

⁹⁹ AYM, E.2011/64 K. 2012/168 KT.1.11.2012 RG-S.,13.03.2013-28586

¹⁰⁰ AYM, E.2020/79, K.2023/113, 22/06/2023, §184.

¹⁰¹ AYM, E.2013/4 K. 2013/35 KT. 28.2.2013 RG-S.,18.04.2013-28622

¹⁰² AYM, E.2023/160, K.2024/77, 14/03/2024, §31.

yasa'nın 141. maddesinde düzenlenen makul sürede yargılama ilkesine aykırılık teşkil ettiğini değerlendirmiştir.

5. Mağduriyetlerin Giderilmesi

Hukuki güvenlik ilkesi gereği, mağdurların başvurabilecekleri etkili bir yargı yolunun bulunması gerekir. Bu bakımdan AYM mağduriyetlerin giderilmesinde, bireylerin hak arama özgürlüğünü ve etkin başvuru hakkını gözetmektedir. AYM, anayasal hak ihlallerini gidermek için bireylerin başvurabileceği etkili ve adil yargı yollarının sağlanmadığı durumlarda hukuki güvenliğin ihlal edildiğine karar verebilmektedir. Mağduriyetlerin giderilmesinde hukuki öngörülebilirlik, bireylerin hak arama yollarının açık ve belirli olmasını gerektirmektedir. Bu durum, mağdurların haklarını ararken karşılaşacakları sürecin belirsizlik içermemesi ve hak kaybına yol açmaması açısından önem taşımaktadır. AYM bu yöndeki bir kararında, *"926 sayılı Kanun'un 33. maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen kararlardan biriyle sonuçlananların rütbe terfii ve kademe ilerlemesi yapamamaları nedeniyle mağduriyetlerinin oluştuğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu yöndeki mağduriyetin varlığının kabul edilmiş olmasına karşın maaş farkının ödenmemesini öngören kurala yönelik herhangi bir gerekçe yer verilmemiştir"*¹⁰³. AYM, hukuki güvenlik ilkesi kapsamında mağduriyetlerin giderilmesi sürecinde, bireylerin haklarını etkin bir şekilde kullanmalarını, adil yargılama hakkının korunmasını ve mağduriyetlerin öngörülebilir, makul bir yargı süreciyle telafi edilmesini sağlamaya yönelik bir yaklaşım benimsemektedir.

Mahkeme, hukuki güvenlik ilkesini mağduriyetlerin giderilmesinde, hukuki öngörülebilirlik, hak arama özgürlüğü, etkin başvuru hakkı, adil yargılanma, tazminat ve geriye yürümezlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Bireysel başvurular kapsamında AYM, somut olayın özelliklerine göre mağduriyetin nasıl giderileceğine dair hukuki güvenlik ilkesine dayalı bir dizi ölçüt geliştirmektedir. Örneğin ihlal tespiti yaptıktan sonra, mağduriyetin giderilmesi için gerekli adımların atılmasına karar verebilir veya mağduriyetin giderilemeyeceği durumlarda, maddi ve manevi zararların tazmin edilmesine hükmedebilir. Bireysel başvurulara ilişkin hak ihlallerinde, öncelikle bireyin uğradığı zararların telafisini değerlendiren AYM, telafinin mümkün olmadığı hallerde ise tazminat veya yargılamanın yenilenmesi gibi alternatif giderim yollarını tercih ederek hukuki güvenliğini sağlamaktadır. Ayrıca AYM, ihlallerin tekrarının önlenmesi

¹⁰³ AYM, E.2023/49, K.2024/54, 22/02/2024, §25.

amacıyla gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını önermekte ve kanunlardan kaynaklanan çelişki ve uyuşmazlıkları gidermeye yönelik adımlar atılmasını teşvik etmektedir. AYM'ye göre mağdur sıfatı iki şekilde belirlenir. Mahkeme, doğrudan ve dolaylı mağduru şu şekilde tanımlamıştır;

"Bireysel başvuru yolunu işletebilecekler esas itibarıyla ihlale yol açtığı ileri sürülen kamu gücü eylem veya işleminden ya da ihmalden dolayı güncel bir kişisel hakkı doğrudan etkilenen kişiler (doğrudan mağdur) olmakla birlikte somut olayın koşullarına ve ihlal edilen hakkın niteliğine göre doğrudan mağdur ile arasında kişisel ve özel bir bağ bulunan, dolayısıyla da Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) (ihlalden olumsuz olarak etkilenmiş veya ihlalin sona ermesinden meşru ve kişisel bir menfaati bulunan kimseler de dolaylı mağdur sıfatıyla bireysel başvuruda bulunabilecektir (Engin Gök ve diğerleri, B. No: 2013/3955, 14/4/2016, § 47)¹⁰⁴".

AYM, bireysel başvurularda mağdurun bizzat başvuru yapmasının mümkün olmadığı ve başvurucular ile mağdur arasında yakın akrabalık ilişkisi bulunan durumlarda, başvurucuların ihlalden doğrudan etkilenmemiş olmalarına rağmen, dolaylı bir etki altında olmaları nedeniyle kendi adlarına başvuru yapabilmelerini kabul etmektedir¹⁰⁵. AYM göre, idari makamlar ve derece mahkemeleri tarafından başvuru lehine bir tedbir veya karar alındığında ve bu ihlal uygun ve yeterli bir şekilde giderildiğinde, ilgili tarafın artık mağdur olduğu iddia edilemeyecektir. Ancak, mağduriyetin giderilmesi, ihlal edilen hakkın niteliği, ihlali tespit eden kararın gerekçesi ve bu karar sonrasında ilgili tarafın maruz kaldığı zararların devam edip etmediğine bağlıysa mağduriyeti değerlendirecektir¹⁰⁶. Mahkeme bir kararında “Başvurucunun ileri sürdüğü iddialar hak-

¹⁰⁴ Murat Yılmaz ve diğerleri, B. No: 2016/8554, 14/12/2023, §79.

105 Evanur Bozdağ ve Fatma Bozdağ, B. No: 2018/33655, 13/4/2022, § 110); Fatma Aktuğ ve diğerleri, B. No: 2020/12600, 14/2/2024, § 47. Bu davada AYM, “*Somut başvuruda başvurucular, yakınları olan T.B.nin gözaltında iken kötü muameleye uğradığını iddia etmiştir. T.B.nin gözaltına alındıktan hemen sonra konulduğu nezarethanede intihar ettiği dikkate alındığında T.B.nin bizzat başvuru yapmasının mümkün olmadığı, bu nedenle T.B. ile yakın akrabalık ilişkisi bulunan başvurucuların kötü muamele yasağı bakımından da dolaylı mağdur sıfatlarının bulunduğu kabulü gerekir*” dolaylı mağduriyeti kişi bakımından yetki hususu açısından kabul edilebilir bulmuştur. Ayrıca AYM Adem Kilit ve diğerleri, B. No: 2021/44561, 21/11/2023, §124 kararında dolaylı mağdurlukla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Serap Sivri, B. No: 2019/6198, 23/11/2021, §§48, 49 kararına atıf yapmıştır.

¹⁰⁶ Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, 23/1/2014, § 83; Abdurrahman Aydoğdu, B. No: 2019/21873, 31/3/2022, §21.

kında araştırmalara ve incelemelere dayalı olarak verilen derece mahkemesi kararının konuyla ilgili ve yeterli gerekçe içerdiği, askerliğe sevk işlemi nedeniyle idari makamların kusurunun tespit edildiği ve somut koşullar dikkate alınarak tazminata hükmedildiği görülmektedir. Dolayısıyla mağduriyetin giderilmesine yönelik etkili yargısal sistem kurma yükümlülüğünün sağlandığı anlaşılmaktadır¹⁰⁷” vurgusu yapmıştır ayrıca şöyle bir tespitte bulunmuştur;

“Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı üzerine yeniden yargılama yapılabilmesi için başvuranın, tarafların veya Cumhuriyet savcısının bir talebi gerekmediği gibi mahkemenin kabul edilebilirlik incelemesi yapma yetkisi de bulunmamaktadır. 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesi uyarınca ilgili mahkemeye ihlal kararının ulaşması ile gereğinin yapılması zorunlu olduğu gibi, ihlal kararı ve ihlal nedenleri doğrudan yasal kabul edilebilirlik sebebinin oluşturmaktadır. Önemli bir farklılık da yeniden yapılacak yargılamada Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirtilen nedenlerin ve gerektiğinde kararda belirtilen hususların gözetilmesinin zorunlu oluşudur. Nitekim Anayasa Mahkemesi ihlalin sürdürülmesinin önlenmesi ve mağduriyetin giderilmesi amacıyla ihlal kararında mahkemece yapılması gereken bazı hususlara da (hükmün ortadan kaldırılması ve infazın durdurulması kararı verilmesi gibi) hükmedebilmektedir (Kadri Enis Berberoğlu (3), § 98).¹⁰⁸”

AYM’nin bireysel başvuru süreçlerinde ihlal tespitinin ardından mağduriyetin giderilmesinde önemli noktalara değinilmiştir. İhlal kararının ilgili mahkemeye ulaşmasıyla o mahkemenin gereğini yerine getirmesi zorunludur. Bu durum, mahkemelerin AYM’nin kararlarını dikkate almasının hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gereği olduğunu göstermektedir. Yeniden yargılama sürecinde, somut olayın gerekliliklerine bağlı olarak mağduriyetin giderilmesinde ve hukuکی güvenliğin sağlanmasında ihtiyati tedbir gibi usul hukuku kapsamındaki önlemlerin alınabileceği de belirtilmiştir. Ayrıca, AİHM’nin Türkiye’de bireysel başvuru yolunun etkililiğini değerlendirdiği Hasan Uzun kararına atıfta bulunularak, bireysel başvuru mekanizmasının yeterliliği de vurgulanmıştır¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Tanju Bozkurt (2), B. No: 2015/459, 18/7/2019, §46.

¹⁰⁸ Erol Eşrefoğlu [GK], B. No: 2018/23111, 1/7/2021, §69.

¹⁰⁹ Erol Eşrefoğlu [GK], B. No: 2018/23111, 1/7/2021, Karşı Oy yazısı.

6. Mahkeme Kararlarının Belirliliği ve Gerekçelendirilmesi

İçeriği net olmayan, uzun cümleler ve anlaşılmayan kararlar, bireylerin hak ve yükümlülüklerini öngörememesine neden olduğundan hukuki güvenliği zedeleyebilmektedir. Örneğin, bir ceza kararında cezanın hangi hukuki norma dayandığının açıkça belirtilmemesi, bireylerin hangi eylemlerinin hukuka aykırı olduğunu anlamalarını zorlaştırır. Gerekçesiz kararlar, keyfi yargılamaya yol açabileceği için, hukuki güvenliği tehlikeye sokma ihtimalini barındırır. Şöyle ki, bir idari kararın neden iptal edildiğinin açıklanmaması ya da gerekçesiz açıklanması keyfilik şüphesi barındırabilir. Buna karşın gerekçeli kararlar, kararın denetlenebilir olmasını ve hukuka uygunluğunun anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan AYM, 2023 tarihli bir kararında¹¹⁰ “Anayasa’nın 141. maddesinin üçüncü fıkrasında ise “Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.” denilerek mahkeme kararlarında gerekçe gösterme yükümlülüğü öngörülmüştür. Hükmün tamamlanması kapsamında verilen ek kararın ilk kararla çelişkili olmamasının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri ile adil yargılanma hakkı bağlamında kuralda öngörülen başvuru yolunun etkinliğinin sağlanması açısından önemli bir işlevi bulunmaktadır. Zira kişiler ancak çelişki içermeyen, ileri sürülen esaslı iddiaların açık ve net bir şekilde karşılandığı gerekçeli karar vasıtasıyla hukuk kurallarının somut olaya uygulanmasında öngörülebilir sonuçlarla karşılaşp karşılaşmadıklarını değerlendirebilir. Aynı davada yargı mercilerinin maddi vakıaların yorumlanmasında aynı anda farklı sonuçlara ulaşmasına yol açabilecek uygulamalar, çelişkili gerekçelerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durum ise hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi ile adil yargılanma hakkını ihlal ederek hükmün tamamlanması kurumunun etkin ve yeterli olma işlevini ortadan kaldıracaktır” şeklinde açıklama yapılarak gerekçeli kararın önemine değinilmiş ve bireylerin hukuki güvenliğinin sağlanması açısından açık, net ve anlaşılır kararların gerekliliği belirtilmiştir. AYM, anayasanın 141. maddesini 36. maddeyle birlikte yorumlayarak adil yargılanma hakkının gerekçeli karar hakkını da içerdiği sonucuna ulaşmıştır¹¹¹. AYM, bir başka kararında¹¹², “Gerekçeli karar

¹¹⁰ AYM, E.2020/70, K.2023/106, 01/06/2023, §31.

¹¹¹ AYM, E.2022/89, K.2022/129, 26/10/2022, §30-31. Kararda, “Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiş ancak gerekçeli karar hakkından açıkça söz edilmemiştir. Bununla birlikte Anayasa’nın 141. maddesinin üçüncü fıkrasında “Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.” denilerek kararlarını gerekçeli olarak yazma yükümlülüğü mahkemelere yüklenmiştir. Anayasa’nın 36. maddesi, 141. maddesinin üçüncü fıkrası ışığında yorumlandığında adil yargılanma hakkının gerekçeli karar hakkını da güvence altına aldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan adil yargılanma hakkı doğası ge-

hakkı, kişilerin adil bir şekilde yargılanmalarını sağlamayı ve denetlemeyi amaçlamaktadır. Tarafların muhakeme sırasında ileri sürdükleri iddialarının kurallara uygun biçimde incelenip incelenmediğini bilmeleri ve ayrıca demokratik bir toplumda, kendi adlarına verilen yargı kararlarının sebeplerini toplumun öğrenmesinin sağlanması için de gereklidir” tespitinde bulunmuştur.

AYM’nin bir diğer kararında, “...Kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuki güvenlik ilkesi hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Belirlilik ilkesi ise yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesini ifade etmektedir (AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/5/2013). Bu noktada gerekçeli karar hakkının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin tesisinde önemli bir araç olarak işlev gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Zira kişiler ancak gerekçeli karar vasıtasıyla somut olayın hukuk kuralları karşısında nasıl konumlandırıldığını öğrenebilmekte ve buna karşı etkili bir savunma geliştirme imkânı bulabilmektedir. Derece mahkemelerince gerçekleştirilen araştırma ve incelemeler neticesinde tespit edilen hususların hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerini temin edecek ve keyfî uygulamaların önüne geçecek şekilde somut olayın özelliği dikkate alınarak gerekçeli kararda ortaya konulması gerekir. Bu kapsamda sadece şeklî anlamda bir gerekçenin varlığı yeterli değildir, aynı zamanda gerekçenin makul olması şartı aranmaktadır. Makul gerekçeden anlaşılması gereken, mahkemelerin dava konusu maddi olay ve olguların kanıtlanmasını, delillerin değerlendirilmesini, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanmasını, uyumsuzlıkla ilgili vardığı sonucu, sonuca varmada kullandığı takdir yetkisinin sebeplerini ortaya koymasındır¹¹³” ifade edilmiştir. Aynı kararın karşı oy gerekçesinde AYM¹¹⁴, mahkeme kararlarının gerekçeli olması, adil yargılanma hakkının temel bir unsuru olarak kabul edilmekte olduğu

reği gerekçeli karar hakkını da içermektedir. Bu sebeple gerekçeli karar hakkının Anayasa’nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının temel güvencelerinden biri olduğu” sonucuna ulaşılmaktadır. Bkz. Hilmi Kocabay ve diğerleri, B. No: 2018/27686, 17/11/2021, §77.

¹¹² Sencer Başat ve diğerleri [GK], B. No: 2013/7800, 18/6/2014, §§31,34.

¹¹³ Zafer Guguş, B. No: 2020/2951, 28/2/2024, §34-35.

¹¹⁴ Zekeriya Akın, B. No: 2020/10117, 17/7/2024, Karşı Oy gerekçesi; Zafer Guguş, B. No: 2020/2951, 28/2/2024, §25-28. Ayrıca Bkz. Vesim Parlak, B. No: 2012/1034, 20/3/2014, §34; İbrahim Ataş, B. No: 2013/1235, 13/6/2013, §23; Vedat Benli, B. No: 2013/307, 16/5/2013, §30, 34.

belirtilmiştir. Derece mahkemeleri, dava konusu olayların kanıtlanması, delillerin değerlendirilmesi ve hukuk kurallarının yorumlanması süreçlerinde ulaştıkları sonuçları, makul bir şekilde gerekçelendirme yükümlülüğüne sahiptir. Bu gerekçelerin, keyfi bir izlenim vermemesi ve makul bir biçimde sunulması halinde adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği kabul edilmektedir. Makul gerekçe, mahkemenin olayları nasıl nitelendirdiğini, kurulan hükmün hangi nedenlere ve hukuksal düzenlemelere dayandığını ortaya koyarak, olaylar ile hüküm arasındaki bağlantıyı açıklamalıdır. Tarafların, davaya ilişkin olarak hukuk düzenince hangi sebeplerle haklı veya haksız görüldüklerini anlamaları için, usulüne uygun olarak oluşturulmuş ve kuşkuya yer vermeyecek bir açıklıkta gerekçe bölümünün bulunması gerekmektedir. Gerekçeli kararlar, davanın taraflarının mahkeme kararının dayanağını öğrenerek yargıya güven duymalarını sağlarken, aynı zamanda kanun yoluna etkili başvuru yapmalarını da mümkün kılmaktadır. Gerekçesi belirsiz bir karara karşı kanun yoluna başvurmanın etkinliği sorgulanabilmektedir.

AYM, gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği durumlarda, bireylerin adil yargılanma haklarının zedelendiğine ve hukukun öngörülebilirliğinin sağlanamadığına yukarıdaki kararlar ile hükmetmiştir. Mahkeme, kararlarında, tarafların iddialarının titizlikle incelenmesi ve yargı kararlarının gerekçelerinin açıklanmasının, adaletin tecellisi ve toplumsal güvenin tesis edilmesi açısından elzem olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, gerekçeli karar hakkı, sadece bireysel hakların korunması değil, aynı zamanda demokratik değerlerin ve hukukun üstünlüğünün de güçlendirilmesi için elzemdir.

7. Kanunların Geriye/Geçmişe Yürümezliği

Hukukun temel prensiplerinden biri olan geriye yürümezlik/geçmişe etki yasağı ilkesinin temel dayanağı, hukuki güvenlik ilkesidir¹¹⁵. Anayasa'ya aykırılığı tespit edilen bir kanunun hukuk dünyasında hiç doğmamış sayılması, bu kanuna dayanılarak yapılmış işlemlerin geçersiz hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, kişiler açısından hukuki güvenliği zedeleyip, hukuk düzeninin istikrarını olumsuz etkileyebilir. 1982 Anayasası'nın 152. maddesinde de belirtildiği üzere, AYM'nin kararlarının geçmişe uygulanmazlığı¹¹⁶, hukuki güvenliği sağlama ama-

¹¹⁵ Mehmet Altundış, 'Hukuki Güvenlik İlkesi' (n 19) 79; AYM, E.2018/103, K.2019/4, 13/2/2019, § 15; AYM, E.2018/108, K.2019/5, 13/2/2019, §20.

¹¹⁶ "Geriye yürümezlik, vergi yasaları için de doğal bir zorunluluktur. Bu zorunluluğu kaçınılmaz kılan görüşler öğretilde çoğunluk kazanmıştır. Devlete ve hukuk düzenine güven noktasında yoğunlaşan bu görüşler genelde (yöntem yasalarındaki zorunluluklar dışında) tüm yasalar için geçerli olan bir durumdur. Ayrıklık koşulları bir yana bırakıldığında, genel kural, geriye yürü-

cı taşımaktadır¹¹⁷ ve geçmiş işlemlerin geçerliliğini koruyarak hukuk düzeninin istikrarını sağlamaktadır. AYM'nin *"Türk anayasal sisteminde hukuka güven ilkesini sarsmamak ve ayrıca devlet yaşamında bir karmaşaya neden olmamak için Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarının geriye yürümezliği kuralı kabul edilmiştir. Böylece hukuksal ve nesnel alanda etkilerini göstermiş, sonuçlarını doğurmuş bulunan durumların iptal kararlarının yürürlüğe gireceği güne kadar ki dönem için geçerli sayılması sağlanmıştır"*¹¹⁸. Yine aynı karara ilişkin yaptığı açıklamada, *"Somut olayda görülen davada Yargıtay'ın aynı dairesinin diğer içtihadıyla çelişecek şekilde karar vermesi söz konusudur. Makul bir gerekçe ortaya konulmayıp ve sonrasında istikrarlı bir şekilde uygulanmadan benzer nitelikteki uyuşmazlığın zıttı olacak şekilde davanın neticelenmesi hukuki belirsizliğe yol açmıştır"*¹¹⁹.

AYM, kanunların geriye yürümezliği ilkesine dair çeşitli kararlarında, geriye yürüme kavramını *"gerçek geriye yürüme"* ve *"gerçek olmayan geriye yürüme"* olarak iki şekilde ele almaktadır. Gerçek geriye yürüme, yeni bir kuralın geçmişte tamamlanmış ve hukuki sonuçlar doğurmuş olan olaylara uygulanmasıdır. Buna karşın, gerçek olmayan geriye yürüme, yeni kuralın eski kural yürürlükteyken başlayıp, henüz tamamlanmamış hukuki durumlara ve ilişkilere uygulanmasıdır. Mahkeme, bu tür bir uygulamayı geriye yürüme olarak nitelendirmemektedir (AYM, E.2016/150, K.2017/179; E.2010/93, K.2012/20)¹²⁰.

mezliğin her yasa için egemen bir özellik olduğudur. Zorunlu nedenlerle (örneğin kamu yararı gibi) geriye yürüme durumunda önceki etkileme söz konusu olabilir. Yükümlüler arasında eşitsizliğe yol açmayacak düzenlemeler, üstelik yükümlülerin yararına olunca, geriye yürütülmekle hukuksal güvenlik ilkesini çiğnemiş sayılamaz." Ayrıca Mahkeme, *"...gerçek anlamda bir geriye yürüme, yani, önceki yasa döneminde tamamlanmış ve hukuksal sonuçlarını doğurmuş hukuksal durum ve ilişkilerin, yeni yasaya bağlı olması değil, önceki yasa yürürlükte iken başlamakla birlikte henüz sonuçlanmamış hukuksal ilişkilere yeni kuralların uygulanması, daha açık bir anlatımla gerçek bir geriye yürümeme söz konusudur"* demektedir. Bkz. AYM, E.1989/6 K.1989/42 KT.7.11.1989 RG-S., 06.04.1990-20484. <<https://normkararlarbilgi.ban-kasi.anayasa.gov.tr/ND/1989/42?KararNo=1989%2F42>> Erişim Tarihi 20 Ekim 2024.

¹¹⁷ AYM, E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017, §309.

¹¹⁸ AYM'in 12.2.2019 tarihli Basın Duyurusu. Anayasa Mahkemesi Birinci Bölümü 22/1/2019 tarihinde, Aşır Tunç, B. No: 2015/17453 başvurusunda Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/bildirimler/bireysel-basvuru-basin-duyurulari/yargitayin-yerlesik-ictihatlarina-aykiri-olarak-karar-verilmesi-nedeniyle-hakkaniyete-uygun-yargılanma-hakkinin-ihlal-edilmesi/>> Erişim Tarihi 20 Ekim 2024.

¹¹⁹ AYM Basın Duyurusu, 12.2.2019.

¹²⁰ AYM, E.2023/169, K.2024/82, 14/03/2024, §18.

AYM'nin 2019 tarihli kararında; *"Hukuk devletinin korumakla yükümlü olduğu evrensel ilkelerden biri hukuki güvenlik ilkesidir. Hukuki güvenlik ilkesi hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılan ortak değerdir. ...Kural olarak hukuki güvenlik, kanunların geriye yürütülmemesini zorunlu kılar. Daha önce tesis edilmiş bulunan işlemlerin doğurduğu hukuki sonuçları ortadan kaldıracak şekilde yasama tasarrufunda bulunulması, hukuki güvenlik ilkesine aykırılık oluşturur. "Kanunların geriye yürümezliği ilkesi" uyarınca kanunlar kamu yararı ve kamu düzeninin gerektirmesi, kazanılmış hakların korunması, mali hakların iyileştirilmesi gibi istisnai durumlar dışında ilke olarak yürürlük tarihlerinden sonraki olay, işlem ve eylemlere uygulanmak üzere çıkarılır. Sonradan yürürlüğe giren kanunların geçmişe ve kesin nitelik kazanmış hukuksal durumlara etkili olmaması, hukukun genel ilkelerindendir. Ancak kanun koyucu kişilerin lehine haklar sağlayan kanuni düzenlemeleri geçmişe etkili olacak şekilde yapma konusunda takdir yetkisine sahiptir"*¹²¹ şeklinde bir yorumunda bulunmuştur.

Yine başka bir kararında; *"Hukuk güvenliği, ilke olarak kanunların geriye yürütülmemesini gerekli kılar. Bu ilke uyarınca kamu yararı, kamu düzeni, kazanılmış hakların korunması, mali haklarda iyileştirme gibi kimi ayrık durumlar dışında sonradan çıkan bir kanun yürürlüğe girdiği tarihten önceki olaylara uygulanmaz. Vergi alanındaki düzenlemeler de kanunlarla gerçekleştirildiğinden geriye yürümezlik vergi kanunları için de doğal bir zorunluluktur (AYM, E.2011/74, K.2012/15, 26/1/2012)"*¹²² ifadesine yer verilmiştir. Kararda geriye yürümezlik/geçmişe uygulanmayacağı ilkesinin hukuki güvenlik ilkesine olan etkisi vurgulanarak hukukun öngörülebilirliğinin sağlanması gerekliliği belirtilmiştir. Aynı zamanda mahkeme, kararında, *"Mülkiyet ve adil yargılanma haklarının ölçüsüz biçimde sınırlandırılmasına neden olan kural, alacağın tahsili sürecinin başlamasından sonra geçmişe etkili yasama tasarruflarıyla kararın uygulanma imkânını önemli oranda zorlaştırması yönüyle de devlete olan güven duygusunu zedelemekte ve hukuki güvenlik ilkesini ihlal etmektedir"*¹²³ diyerek önemli bir hususa vurgu yapmıştır.

¹²¹ AYM, E. 2018/108, K.2019/5, KT. 13.2.2019, RG-S.,14/3/2019-30714

¹²² A.N.A. [1.B.], B. No: 2014/109, 20/9/2017, §68.

¹²³ AYM, E.2018/108, K.2019/5, 13/02/2019, §35.

8. Kazanılmış Hakların Korunması

Bireylerin hukuka uygun bireysel işlemle elde ettiği kesinleşmiş haklar ve statüler kazanılmış hak olarak tanımlanmaktadır¹²⁴. Kazanılmış haklara saygı, 1982 Anayasası'nda açıkça düzenlenmemiş olsa da, hukukun genel ilkelerinden biri olarak her zaman geçerliliğini korumaktadır¹²⁵. Kazanılmış bir hakkın varlığını kabul edebilmek için, o hakkın elde edilmesi sürecinde yürürlükteki hukuk kurallarına uygun olması şarttır. Bunun yanı sıra, ilgili hakkın bütün sonuçlarıyla yasalara uygun bir biçimde elde edilmesi gerekmektedir. Kazanılmış hakların geri alınması yahut geçmişe etkili bir şekilde hak ve statülerin ortadan kaldırılması, hukuki güvenlik ilkesinin sağladığı istikrar ve öngörülebilirlik açısından engelleyici bir nitelik taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi konuyla ilgili bir kararında¹²⁶ “...kazanılmış hakların tanınması ve korunması hukuk devletlerinde benimsenen bir ana hukuk kuralıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında bu kuralı ortadan kaldıracak hiçbir hüküm yoktur; olabilmesi de düşünülemez.” şeklinde ifade etmiştir. Mahkeme, kazanılmış hakların, bireylerin haklarının güvence altına alınmasının yanı sıra, devletin hukuk karşısındaki yükümlülüklerini de kapsadığını belirtmektedir. Bu bağlamda, bireylerin geçmişte elde ettikleri hakların korunması, hukukun genel ilkeleri çerçevesinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. AYM bu yöndeki bir diğer kararında konuyu, “Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesinin temel gereklerinden biri de kazanılmış haklara saygı gösterilmesidir. Kazanılmış haklara saygı, hukuk güvenliği ilkesinin bir sonucudur¹²⁷. Kazanılmış hak; kişinin bulunduğu statüden doğan, tahakkuk etmiş ve kendisi yönünden kesinleşmiş, kişisel alacak niteliğine dönüşmüş haktır (AYM, E.2017/160, K.2017/178, 28/12/2017, § 17; E.2015/41, K.2017/98, 4/5/2017, § 201)”¹²⁸ şeklinde yorumlamıştır.

¹²⁴ Keskin ve Yağcı, ‘Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması’ (n 23) 66-67.

¹²⁵ “Kazanılmış haklara saygı ilkesi, hukukun genel ilkelerinden biri olup hukuk güvenliği ilkesinin bir sonucudur. Kazanılmış bir haktan söz edilebilmesi için bu hakkın yeni kanundan önce yürürlükte olan kurallara göre bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş olması gerekir. Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan, kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel niteliğe dönüşmüş haktır. Bir statüye bağlı olarak ileriye dönük, beklenen haklar ise bu nitelikte değildir. Kanunlarda yapılan değişiklikler kazanılmış hakları etkilemediği ve hukuk güvenliğini zedelediği sürece bu değişikliklerin hukuk devleti ilkesine aykırı oldukları ileri sürülemez”, AYM, E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017, § 311.

¹²⁶ AYM, E.1976/51; K.1976/16, 10.3.1977; AYM, E.1963/106 K.1963/270, 11.11.1963.

¹²⁷ AYM, E.2021/125, K.2023/213, 07/12/2023, §267.

¹²⁸ AYM, E.2023/61, K.2024/10, 18/01/2024, §24.

AYM kararına göre kazanılmış hak kavramı¹²⁹, “*hukukun en belirsiz, uygulama sahası çok dar, genel hukuksal durumlarda konu edilemeyen bir kavramdır. Yönteme ilişkin kural işlemlerin değişmesi kişiler yönünden kazanılmış hak doğurmaz. Çünkü yönteme değişiklik getiren yeni kuralın, yeni olayda uygulanması kamu yararının daha fazla bulunduğu var sayımına dayanır. Kişi, işin yapıldığı andaki hukuken geçerli yönteme bağlı olarak öznel ilişki kurma durumundadır. Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan (maaş gibi) tahakkuk etmiş ve kendisi yönünden kesinleşmiş, kişisel niteliğe dönüşmüş, somutlaşmış haklar için söz konusudur*” şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca mahkeme şu hususa kararlarında sıklıkla vurgu yapmıştır;

“Kazanılmış haklar Hukuk Devleti kavramının temelini oluşturan en önemli unsurlardandır. Kazanılmış hakları ortadan kaldıracı nitelikte sonuçlara yol açan yorumlar Anayasanın 2. maddesinde açıklanan ‘Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir’ hükmüne aykırılık oluşturacağı gibi toplumsal kararlılığı, hukuksal güvenceyi ortadan kaldırır, belirsizlik ortamına neden olur ve kabul edilemez¹³⁰”.

AYM, usule ilişkin kazanılmış hakta da bir kişinin yargılama sürecinde veya belirli bir hukuki süreçte elde ettiği hakların korunmasını gözetmektedir. Usule ilişkin kazanılmış haklar, tarafların yargılamada veya diğer hukuki işlemlerde belirli bir usulün uygulanacağına dair beklentilerini güvence altına almaktadır. AYM, usule ilişkin kazanılmış hak ilkesini şöyle açıklamıştır; “*Usule ilişkin kazanılmış hak ilkesi usul hukukuna ilk olarak Yargıtay’ın içtihadı birleştirme kararları ile girmiş bir ilkedir (Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulunun 4/2/1959 tarihli ve E.1957/13, K.1959/5 sayılı karar; aynı yöndeki Yargıtay içtihadı için bkz. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulunun 9/5/1960 tarihli ve E1960/21, K1960/9 sayılı kararı). Söz konusu içtihadı birleştirme kararlarıyla çizilen çerçeveye göre bu ilke; ilk derece mahkemeleri bakımından mahkemenin bozma kararına uyması hâlinde artık bozma kararı doğrultusunda inceleme yapmak ve/veya hüküm vermek zorunda olmasını, ayrıca bozma kararı dışında kalan kısım hakkında yeniden inceleme yaparak karar verememesini; temyiz mercii yönünden ise bozma kararında belirtilen bozma gerekçeleriyle*

¹²⁹ AYM, E. 1989/23 K. 1990/26 KT.25.10.1990 RG-S., 09.01.1991-20750; AYM E.2005/38 K.2008/53 KT. 7.2.2008 RG-S., 08.04.2008-26841

¹³⁰ İsmail Tuncel [GK], B. No: 2019/8609, 21/12/2023, §23; Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 20/12/2013 tarihli ve E.2013/23-131, K.2013/1681 sayılı kararı; Ahmet Özgan ve Şule Özgan [GK], B. No: 2020/21347, 21/12/2023, §28.

kendisinin de bağlı olmasını ve bozma kararı dışında kalan kısım hakkında tekrar inceleme yapamamasını ifade etmektedir (bazı farklarla birlikte bkz. AYM, E.2019/115, K.2020/31, 12/6/2020, §§ 3,4)¹³¹. Mahkeme, usule ilişkin kazanılmış hak kavramını kanunilik ilkesi kapsamında değerlendirmektedir¹³². Ayrıca Mahkeme, “Sonuç itibarıyla yargılama süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde içtihat hukukuyla geliştirilmiş olan usule ilişkin kazanılmış hak ilkesi ve bu içtihadın kısmen kanunlaştırılmış hâli olan 2577 sayılı Kanun’un 50. maddesi dikkate alınarak usule ilişkin kazanılmış hak ilkesinden ayrılmayı gerektirecek şekilde tekrar bozma kararı verilmesini gerektiren zorlayıcı ve istisnai durumların ortaya konulmaması ve başvurunun kararın sonucunu değiştirebilecek nitelikteki esaslı iddialarının karşılanmaması nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği kanaatine varılmıştır” şeklindeki değerlendirmesiyle usule ilişkin kazanılmış hak kavramını gerekçeli karar hakkıyla desteklemiştir¹³³. Dolayısıyla AYM, bir yasal düzenlemenin kazanılmış hakları geri alması ve usule ilişkin kazanılmış hakların ihlal edilmesinin adil yargılanma hakkına zarar vereceği gerekçesiyle anayasaya aykırılık kararı verebilmektedir.

Sonuç

Hukukun temel prensibi olan hukuki güvenlik ilkesi, AYM tarafından 1982 Anayasası’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesinin bir unsuru olarak ele alınmıştır. Temel hakların korunması, keyfi uygulamalarının önüne geçilmesi açısından hukuki güvence sayılan bu ilkeyi, AYM, norm denetimlerinde ve bireysel başvurulara ilişkin kararlarında uygulamıştır. Mahkeme, hukuk devleti ilkesi ile anayasada hukuki güvenlik ilkesiyle doğrudan bağlantılı normları birlikte ele alarak yorumlamış, kararlarında istikrarı ve öngörülebilirliği temin etmeye yönelik bir yaklaşım sergilediği görülmüştür.

AYM’nin hukuki güvenlik ilkesine ilişkin yorumlarının bazı kararlarında tartışmalara yol açtığı ve ilkeyi esnek bir şekilde uyguladığı yönünde eleştiriler bulunsa da, mahkemenin hukuki güvenliği sağlama ve temel hakları koruma

¹³¹ İsmail Tuncel [GK], B. No: 2019/8609, 21/12/2023, §40; AYM, E.2019/115, K.2020/31, 12/6/2020, §4.

¹³² İsmail Tuncel [GK], B. No: 2019/8609, 21/12/2023, §41-44, 51.

¹³³ Müflis Estaş Kum Mad. Nak. Tic. ve San A.Ş. [GK], B. No: 2019/17103, 12/10/2023, §51; Usûlî kazanılmış hak ilkesi ise, yine kararda belirtildiği gibi, ilk derece mahkemesinin bozma kararına uyarak bu yönde karar vermesi hâlinde temyiz merciinin bozma gerekçeleriyle kendisinin de bağlı olmasını ve bozma kararı dışında kalan kısım hakkında tekrar inceleme yapamamasını gerektirmektedir. Ayrıntılı açıklama için bkz. AYM, E.2019/115, K.2020/31 KT.12/6/2020

amacı taşıyan kararlar verdiği de görülmektedir. Mahkeme'nin, hukuk devleti ilkesini hukuki güvenlik ilkesini yorumlayarak güçlendirdiği ve bu doğrultuda geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, hukuki güvenlik ilkesi bağlamında AYM kararlarını bütüncül bir şekilde ele alan bir çalışma bulunmamakta olup, literatürdeki bu eksiklik, karar taramaları yapılarak mahkemenin yaklaşımını daha iyi anlayabilmek açısından önemlidir. Mahkeme, özellikle bireysel başvurularda hukuki güvenlik ilkesini birey lehine genişletici bir şekilde yorumlayarak, temel hakların korunmasına olumlu bir katkı sağlamaktadır. Ancak, söz konusu ilkenin kapsamı ve uygulanabilirliğine dair belirsizlik, mahkemenin takdir yetkisinin sınırlarını genişletme riski taşıdığı için yargısal aktivizme yol açabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. İlkenin içeriğinin net bir şekilde belirlenmemesi, hukuki güvenliğin kendisinin tehlikeye girmesi anlamına gelebilmektedir. AYM'nin hukuki güvenlik ilkesini, hukuk devleti ilkesine bağlı destekleyici ölçü norm mu yoksa bağımsız ölçü norm olarak mı ele aldığı literatürde kesinlik kazanmış bir konu değildir. Bu durum hukukun temel bir prensibinin içeriğinin nasıl tespit edilmesi gerektiği ve bu içeriğin açıkça belirlenip belirlenmemesinin bir sorun oluşturup oluşturmayacağı sorularını gündeme getirmektedir. Bir diğer konu ise, hukukun temel prensibi olarak kabul edilen ilke kurallarının, evrensel bir standartla mı yoksa yoruma açık bir biçimde mi uygulanması gerektiği hususudur. Bu kuralların yargı kararlarıyla uygulanarak somut normlara dönüştürülmesi süreci ile ilke kurallarının evrensel bir temele oturması arasında belirgin bir farkın olup olmadığı sorunu da tartışmalıdır ancak test edilmesinin mümkün olmadığı diğer bir husustur. İlke kurallarının, hukukun temel dayanakları olması sebebiyle evrensel kabul görmeleri ve belirli bir standart çerçevesinde uygulanmaları gerektiğini savunsak bile, bu ilkelerin dinamik bir yorum süreci ile somut olaylara uyarlanması, hukuk sisteminin değişen toplumsal koşullara adapte olabilmesi ve adaletin sağlanması açısından gerekli olabilirliği de iddia edilebilir. Bu bağlamda hukuki güvenlik ilkesi, bir hukuki düzenin temel prensiplerinin değerlendirilmesi açısından önemli bir dayanak ise, bu temel prensibin içeriğinin tespit edilmesi yahut açıkça belirlenip belirlenmemesi meselesi, hukuk teorisi ve uygulaması bakımından çeşitli tartışmaları gündeme getirecektir. Faraza, bu prensibin içeriğinin açıkça belirlenmemesi durumunda, özellikle hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik açısından sorunlar doğacaktır. Bu tür belirsizlikler, hem bireylerin hukuka güvenini zedeleyebilir hem de hukuk normlarının keyfi uygulanma riskini artırabilir. Öte yandan, bu prensibin evrensel yorumla sabit bir standartta olacak şekilde tanımlanması, hukuk sisteminin esnekliğini sınırlayarak adaletin somut olaylara uygun şekilde tesis edilmesini

güçleştirebilir. Bu nedenle, hukuki güvenlik ilkesinin içeriğinin tespiti sürecinde, normların hem temel hukuk düzeniyle uyumlu hem de uygulamada öngörülebilir bir şekilde yorumlanabilir olması sağlanmalıdır. Bu bağlamda ilkenin sınırlarının belirlenmesi yalnızca kanun koyucunun değil, aynı zamanda yargısal organların ve doktrinel çalışmaların katkısıyla tamamlayıcı hale gelebilir. AYM'nin takdir marjını ölçülülük ilkesine uygun şekilde kullanması, temel haklar ile hukuki güvenlik arasındaki dengenin sağlanması açısından gereklidir.

Mahkeme kararları analiz edildiğinde, hukuki güvenlik ilkesinin anayasada doğrudan düzenlenen hukuk devleti ilkesine dayalı olarak içeriği oluşmakta ve mahkeme içtihatlarıyla bunu şekillendirmektedir. AYM'nin kararlarında istikrar ve öngörülebilirlik sağlanabilmesi için öncelikle hukuk devleti ilkesini ve bu ilkeye bağlı alt ilkeleri netleştirmesi gerekmektedir. Çünkü bu ilkelerin bireyler lehine etkin bir şekilde işlev görmesi, hukuki güvenliğin sağlanması açısından belirleyici olacaktır.

1982 Anayasası'nın 153. maddesi, AYM kararlarının kesinliğini, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlayacağını hükme bağlamıştır. İlgili madde hukuki güvenlik ilkesi bakımından şekli ve maddi kesinlik unsurlarını içermektedir. Anayasa, AYM kararlarına doğruluk karinesi atfederek hukuki güvenliği tesis edecek hükümlere yer vermiştir. AYM kararlarına karşı kanun yollarının kapalı olması ve herkesi bağlayacak olması şekli bir kesinliği içerirken, Anayasanın 152. maddesindeki düzenleme ise mahkeme tarafından işin esasına girilerek verilen ret kararı durumunda aynı kanun hükmünün Resmi Gazete'de yayımlanmasından itibaren 10 yıl süreyle yeniden yargıya taşınamaması maddi kesinliği ifade etmektedir. AYM iptal kararlarının geriye yürümeyeceği ya da bu kararların yürürlüğe girişinin ertelenmesi gibi hususlar hukuki güvenliği pekiştiren diğer düzenlemeler arasında yer almaktadır.

AYM aynı zamanda hukuki güvenlik ilkesini belirlilik ilkesiyle birlikte yorumlamaktadır bilhassa temel haklara yönelik sınırlamalarda sınırlamanın ağırlığı ile orantılı olarak yüksek bir belirlilik düzeyinin aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir diğer deyişle mahkeme, temel haklara yönelik müdahalelerin derecesi arttıkça ilgili düzenlemelerin açık ve net olmasını zorunlu görmektedir. Kanunilik ilkesini, Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan sınırlama ölçütleri doğrultusunda hukuk devleti ilkesine uygun olarak yorumlanması gerektiğini belirten Mahkeme, kanunların belirsiz veya muğlak olmamasını kararlarında sıklıkla vurgulamıştır. Bununla birlikte kararlarında, bireylerin hak ve yükümlülüklerinin

net bir biçimde tanımlanmasının hukuki güvenlik açısından önemine dikkat çekmiştir. Ani veya köklü değişikliklerin hukuki güvenlik ilkesini ihlal edebileceğini dikkate alarak kanunların sürekli ve öngörülemez şekilde değiştirilmesinin bireylerin haklarının ihlaline sebebiyet vereceğini de belirtmiştir. Kararlarında, kanunların pratikte uygulanabilirliğini değerlendirmesi de hukuki güvenliğin tesisi açısından önemlidir. AYM, kanunların açıklığı, öngörülebilirliği ve istikrarı gibi unsurları değerlendirirken, bu unsurların ihlali durumunda o kanunun hukuki güvenlik ilkesine dolayısıyla hukuk devletine aykırı olduğuna karar vermiştir.

Netice olarak, Mahkeme'nin hukuki güvenlik ilkesine uygun hareket ederek, kararlarında önceki içtihatlarla tutarlılığı sağlaması, istikrar ve öngörülebilirlik ilkelerini güçlendirmesi, ayrıca yeni kararlar alırken tartışmalı meseleleri ve kanunlardaki muğlak ifadeleri açıklığa kavuşturarak belirsizlikleri gidermesi, hukuki güvenliğin etkin bir şekilde uygulanmasını ve bireylerin hukuk sistemine duyduğu güvenin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Aksoy, Sema. "Açılış Konuşması." İçinde Kamu Hukukçuları Platformu, *Hukuk Güvenliği*, ed. Ece Göztepe, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2013.
- Altundış, Mehmet. "Hukuki Güvenlik İlkesi". *Yasama Dergisi*, 10 (1 Aralık 2008) 60-94.
- Artantaş, Çağdaş Onur. "'Rechtsstaat', Hukuk Devleti ve Kamu Personeline Rücu'un Zorunluluğu," Prof. Dr. Metin Günday'a Armağan C. I, Atılım Üniversitesi Yayınları No:65 (2020): 157-172.
- Aygün Eşitli, Ezgi. "Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, 104 (2013), 225-246.
- Cicero, Marcus Tullius. *Yasalar Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, 1. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Çağlar, Selda. "Hukuk Devleti Açısından Hukuki Belirlilik-Hukuk Güvenliği İlişkisi", *Hukuk Güvenliği*, ed. Ece Göztepe, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2013.
- - *Hukuk Devletin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.
- Çaptuğ, Mehpere. "Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 9/17 (2021): 133-160.
- Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- Göze, Ayferi. *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, 13. Bası, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2011.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 22. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2018.
- - İngilizce ve Fransızcadan Türkçeye Anayasa Hukuku Sözlüğü, Erişim tarihi 10 Nisan 2025. <https://www.anayasa.gen.tr/ahgt-sozluk-tr-ing-fr.pdf> içinde: Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 1. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2010, XVI+496.
- Gül, Cengiz. *İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti*, 1. Baskı, Ankara: Adalet yayınevi. 2010.
- Günday, Metin. *İdare Hukuku*, 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2011.
- Gürdal, Temel ve Ekeryılmaz, Şebnem. "Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesinin Danıştay Kararları Işığında İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13/2 (2018): 205-226.
- Kamu Hukukçuları Platformu, *Hukuk Güvenliği*, Ed. Ece Göztepe, Ankara: Türkiye Barolar Birliği 2013. Erişim Tarihi 20 Ekim 2024. <https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/HUKUK_GyVENL_.pdf> Erişim Tarihi 22 Şubat 2025.
- Karakoç, Yusuf. *Genel Vergi Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.
- Katoğlu, Tuğrul, "Ceza Ve Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi", Kamu Hukukçuları Platformu, *Hukuk Güvenliği*, ed. Ece Göztepe, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2013.

- Keskin, Bayram ve Yağcı, Zühal. "Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması". *Terazi Hukuk Dergisi*, 13/148 (2018): 56-74.
- Khaled, Aldrou; Al-Sharaiyri, Qais and Jabbar, Ali. "The Role of the Legislative, Executive, and Judicial Powers in Protecting the Principle of Legal Security". *Pt. 2 Journal Legal Ethical&Regulatory*, Issues 24/7 (2021):1-9.
- Kılıç, İlker. "İki Hukuk Devleti, İki Devlet Teorisi Mübadele Mantiğı, Sermaye Mantiğı", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2019):93-117.
- Kriegel, Blandine, et al. *The State and the Rule of Law*, Princeton University Press, 1995 <<http://www.jstor.org/stable/j.ctt7t6j3>> Erişim Tarihi 10 Nisan 2025.
- Köküsarı, İsmail. *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2015.
- Lazarus, Liora. "Mapping the Right to Security", Oxford: *Hart Publishing* (2007): 325-346, Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2209228
- Lefroy, Augustus Henry Frazer (A.H.F), "Rome and Law", *Harvard Law Review*, Vol. 20/8 (1906-1907): 606-619. <https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/hlr20&id=671&men_tab=srchresults> Erişim Tarihi 13 Ekim 2024.
- Locke, John. *Two Treatises of Government*, Second Edition, Cambridge University Press, 1967.<https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=5FziTdwA6WAC&oi=fnd&pg=PR2&dq=JOHN+LOCKE+Two+Treatises+of+Government&ots=rH80KXHkBi&sig=MYEYNbSxPLFIWYgvl8O2MaSmx4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> Erişim Tarihi 6 Kasım 2024.
- Locke, John. *Two Treatises of Government*, A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V. London. <<https://www.yorku.ca/comninel/courses/3025pdf/Locke.pdf>> Erişim Tarihi 7 Kasım 2024.
- Montesquieu. *Kanunların Ruhu Üzerine (De l'esprit des lois)*, Çev. Berna Günen, IV. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Okur, Aykut ve Kalay, Mehmet. "Adli Yardım Sorunlar ve Çözümleri", *Genç Hukukçular Okuma Grubu*. <<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerII/114.pdf>> Erişim Tarihi 1 Ekim 2024.
- Otacı, Cengiz, "Öngörülebilirlik Bağlamında Ceza Hukuku İçtihatları ve İçtihatların Sağlaması Gereken Hukuki Güvenlik", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi HFSA27*, İstanbul Barosu (2016): 275-312.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, 14. Bası, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2013.
- - *Türk Anayasa Hukuku*, 19. Basım, Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.
- Paye, Jean Claude. *Hukuk Devletinin Sonu*, 1. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 2009.
- Raz, Joseph. "Hukuk Devleti ve Erdemi", Çev. Bilal Canatan, *Hukuk Devleti (Hukuki Bir İlke Siyasal Bir İdeal)*, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Ankara: Adres Yayınları) 2008.

Raz, Joseph. *The Authority Of Law*, Oxford University Press, New York, 1979. <<http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/77486/1/17.pdf>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Şirin, Tolga. *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, Ankara: MRK Baskı ve Tanıtım, 2018. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3544/01_ozgurluk_guvenlik_hakki.pdf> Erişim Tarihi 17 Eylül 2024.

Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*, 16. Bası, İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.

Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*, 7. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

- - "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (YÜHFD), C.XIX, (2022: Özel Sayı): 521-558.

Uygur, Gülriz, "Adalet ve Hukuk Devleti", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53/3 (2004): 29-38.

Yaylalı, Mustafa. "Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen", *Liberal Düşünce Dergisi*, 23/91-92 (2018): 95-111.

Zabunoğlu, Y. Kâzım; Mumcuoğlu, Maksut; Saygılı, A. ve Zabunoğlu, H. Gökçe. *Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021.

Kararlar

Anayasa Mahkemesi (AYM), Erişim Tarihi 13 Nisan 2025. <<https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr>>

Norm Denetimi:

AYM, Esas Sayısı: 2007/23 Karar Sayısı: 2011/64 Karar Tarihi: 14.4.2011, Resmi Gazete (R.G.) Tarih-Sayı: 27.10.2011-28097

— —, Esas Sayısı: 2013/71 Karar Sayısı: 2013/77 Karar Tarihi: 18.6.2013 R.G. Tarih-Sayı: 26.07.2013-28719

Esas Sayısı: 2012/102 Karar Sayısı: 2012/207 Karar Tarihi: 27.12.2012 R.G. Tarih-Sayı: 02.04.2013-28606 mük.

Esas Sayısı: 1985/31 Karar Sayısı: 1986/11 Karar Tarihi: 27/3/1986 R.G. Tarih-Sayı: 09.05.1986-19102

Esas Sayısı: 2018/117, Karar Sayısı: 2023/212, Karar Tarihi: 7/12/2023, R.G. Tarih-Sayı: 4/6/2024 - 32566.

Esas Sayısı: 2018/154 Karar Sayısı: 2019/11 Karar Tarihi:14/3/2019 R.G. Tarih-Sayı: 25/4/2019 - 30755

Esas Sayısı: 2013/158 Karar Sayısı: 2014/68 Karar Tarihi: 27.3.2014 R.G. Tarih-Sayı: 09.04.2014-28967

Esas Sayısı: 2014/73 Karar Sayısı: 2014/98 Karar Tarihi: 22.5.2014 R.G. Tarih-Sayı: 17.9.2014-29122

- Esas Sayısı: 2014/34 Karar Sayısı: 2014/79 Karar Tarihi: 9.4.2014 R.G. Tarih-Sayı: 09.09.2014-29114
- Esas Sayısı: 2012/24 Karar Sayısı: 2012/95 Karar Tarihi: 15.6.2012 R.G. Tarih-Sayı: 13.10.2012-28440
- Esas Sayısı: 2007/44 Karar Sayısı: 2009/148 Karar Tarihi: 15.10.2009 R.G. Tarih-Sayı: 28.04.2010-27565
- Esas Sayısı: 2009/33 Karar Sayısı: 2010/78 Karar Tarihi: 3.6.2010 R.G. Tarih-Sayı: 23.10.2010-27738
- Esas Sayısı: 1985/31 Karar Sayısı: 1986/11 Karar Tarihi: 27/3/1986 R.G. Tarih-Sayı: 09.05.1986-19102
- Esas Sayısı: 1963/124 Karar Sayısı: 1963/243 Karar tarihi:11/10/1963 R.G. Tarih-Sayı: 4.12.1963/11572
- Esas Sayısı:1976/1 Karar Sayısı:1976/28 Karar Tarihi:25/5/1976 R.G. Tarih-Sayı:16.8.1976/15679
- Esas Sayısı 1963/124 Karar Sayısı: 1963/243 Karar tarihi:11/10/1963 R. G. Tarih-Sayı:4.12.1963/11572
- Esas Sayısı: 2022/47 Karar Sayısı: 2023/124 Karar Tarihi: 13/7/2023 R.G. Tarih-Sayı: 27/9/2023 - 32322
- Esas Sayısı: 2010/49 Karar Sayısı: 2010/87 Karar Tarihi: 7.7.2010 R.G. Tarih-Sayı: 01.08.2010-27659
- Esas Sayısı:1976/1 Karar Sayısı:1976/28 Karar Tarihi:25/5/1976 R. G. Tarih Sayı:16.8.1976/15679
- Esas No:1963/166 Karar No:1964/76 Karar tarihi:22/12/1964 Resmi Gazete Tarih-Sayı:28.4.1965/11985
- Esas No:1963/106 Karar No:1963/270 Karar tarihi:11/11/1963 Resmi Gazete Tarih-Sayı: 29.1.1964/11619
- Esas Sayısı: 1986/3 Karar Sayısı: 1986/15 Karar Tarihi: 3/7/1986 R.G. Tarih-Sayı: 10.12.1986-19307
- Esas Sayısı: 2010/83 Karar Sayısı: 2012/169 Karar Tarihi: 1.11.2012 R.G. Tarih-Sayı: 22.02.2013-28567
- Esas Sayısı: 2012/116, Karar Sayısı: 2013/32, Karar Tarihi: 28.2.2013 R.G. Tarih-Sayı: 13.08.2013-28734
- Esas Sayısı: 2013/39, Karar Sayısı: 2013/65, Karar Tarihi: 22.5.2013 R.G. Tarih-Sayı: 12.07.2013-28705
- Esas Sayısı: 2010/29, Karar Sayısı: 2010/90, Karar Tarihi: 16.07.2010 R.G. Tarih-Sayı: 4.12.2010- 27775.
- Esas Sayısı: 2013/39 Karar Sayısı: 2013/65 Karar Tarihi: 22.5.2013 R.G. Tarih-Sayı: 12.07.2013-28705

- E. 2020/14, Karar Sayısı: 2020/58, Karar Tarihi: 15/10/2020, R.G. Tarih-Sayısı: 3/12/2020 - 31323.
- E.2023/105, Karar Sayısı: 2023/208, Karar Tarihi: 30/11/2023, R.G.Tarih-Sayı: 16/1/2024-32431.
- Esas Sayısı: 2023/36 Karar Sayısı: 2023/142 Karar Tarihi: 26/7/2023 R.G. Tarih-Sayı: 13/10/2023 - 32338
- Esas Sayısı: 2023/162 Karar Sayısı: 2024/20 Karar Tarihi: 23/1/2024 R.G.Tarih-Sayı: 3/4/2024-32509
- Esas Sayısı: 2013/39 Karar Sayısı: 2013/65 Karar Tarihi: 22.5.2013 R.G. Tarih-Sayı: 12.07.2013-28705
- Esas Sayısı: 2010/55 Karar Sayısı: 2011/140 Karar Tarihi: 20.10.2011 R.G. Tarih-Sayı: 14.02.2012-28204
- Esas Sayısı: 2015/94 Karar Sayısı: 2016/27 Karar Tarihi: 7.4.2016 R.G. Tarih-Sayı: 03.05.2016-29701
- Esas Sayısı: 2013/71 Karar Sayısı: 2013/77 Karar Tarihi: 18.6.2013 R.G. Tarih-Sayı: 26.07.2013-28719
- Esas Sayısı: 2015/41, Karar Sayısı: 2017/98, Karar Tarihi: 4.5.2017, R.G Tarih-Sayısı: 3.8.2017 - 30143.
- Esas Sayısı: 2022/129, Karar Sayısı: 2023/189, Karar Tarihi: 8/11/2023, R.G.Tarih-Sayı: 23/2/2024-32469.
- Esas Sayısı: 2021/83, Karar Sayısı: 2022/168, Karar Tarihi: 29/12/2022, R.G.Tarih-Sayı: 9/5/2023-32185.
- Esas Sayısı: 2020/47, Karar Sayısı: 2023/36, Karar Tarihi: 22/2/2023, R.G.Tarih-Sayı: 4/7/2023-32238.
- Esas Sayısı: 2021/83, Karar Sayısı: 2022/168, Karar Tarihi: 29/12/2022, R.G.Tarih-Sayı: 9/5/2023-32185.
- Esas Sayısı: 2023/49, Karar Sayısı: 2024/54, Karar Tarihi: 22/2/2024, R.G. Tarih-Sayı: 2/4/2024 - 32508.
- Esas Sayısı: 2013/71 Karar Sayısı: 2013/77 Karar Tarihi: 18.6.2013 R.G. Tarih-Sayı: 26.07.2013-28719
- Esas Sayısı: 2012/70 Karar Sayısı: 2012/157 Karar Tarihi: 18.10.2012 R.G. Tarih-Sayı: 13.02.2013-28558
- Esas Sayısı: 2012/20 Karar Sayısı: 2012/132 Karar Tarihi: 27.9.2012 R.G. Tarih-Sayı: 26.07.2013-28719
- Esas Sayısı: 2008/34 Karar Sayısı: 2008/153 Karar Tarihi: 31.10.2008 R.G. Tarih-Sayı: 06.12.2008-27076
- Esas Sayısı: 2023/162 Karar Sayısı: 2024/20 Karar Tarihi: 23/1/2024 R.G.Tarih-Sayı: 3/4/2024-32509

- Esas Sayısı: 2003/30 Karar Sayısı: 2003/38 Karar Tarihi: 29.4.2003 R.G. Tarih/Sayı: 09.07.2003/25163.
- Esas Sayısı: 2022/47 Karar Sayısı: 2023/124 Karar Tarihi: 13/7/2023 R.G. Tarih-Sayı: 27/9/2023 - 32322.
- Esas Sayısı: 2020/79, Karar Sayısı: 2023/113, Karar Tarihi: 22/6/2023, R.G.Tarih-Sayı: 11/10/2023-32336.
- Esas Sayısı: 2013/4, Karar Sayısı: 2013/35, Karar Tarihi: 28.2.2013, R.G. Tarih-Sayı: 18.04.2013-28622.
- Esas Sayısı: 2011/113, Karar Sayısı: 2012/108, Karar Tarihi: 18.07.2012, R.G. Tarih ve Sayısı: 1.01.2012-28515.
- Esas Sayısı: 2008/31, Karar Sayısı: 2011/94, Karar Tarihi: 9.06.2011, R.G. Tarih-Sayı: 21.10.2011-28091.
- Esas Sayısı: 2019/111, Karar Sayısı: 2023/63, Karar Tarihi: 5/4/2023, R.G.Tarih-Sayı: 10/10/2023-32335.
- Esas Sayısı: 2022/50, Karar Sayısı: 2022/107, Karar Tarihi: 28/9/2022, R.G.Tarih-Sayı: 27/12/2022-32056.
- Esas Sayısı: 2022/144, Karar Sayısı: 2023/137, Karar Tarihi: 26/7/2023, R.G. Tarih-Sayı: 24/10/2023 - 32349.
- Esas Sayısı: 2020/79, Karar Sayısı: 2023/113, Karar Tarihi: 22/6/2023, R.G.Tarih-Sayı: 11/10/2023-32336.
- Esas Sayısı: 2013/4, Karar Sayısı: 2013/35, Karar Tarihi: 28.2.2013, R.G. Tarih-Sayı: 18.04.2013-28622.
- Esas Sayısı: 2023/160, Karar Sayısı: 2024/77, Karar Tarihi: 14/3/2024, R.G.Tarih-Sayı: 18/4/2024-32521.
- Esas Sayısı: 2023/49, Karar Sayısı: 2024/54, Karar Tarihi: 22/2/2024, R.G. Tarih-Sayı: 2/4/2024 - 32508.
- Esas Sayısı: 2011/64 Karar Sayısı: 2012/168 Karar Tarihi: 1.11.2012 R.G. Tarih-Sayı: 13.03.2013-28586.
- Esas Sayısı: 2020/70, Karar Sayısı: 2023/106, Karar Tarihi: 1/6/2023, R.G. Tarih-Sayı: 3/10/2023 - 32328.
- Esas Sayısı: 2022/89, Karar Sayısı: 2022/129, Karar Tarihi: 26/10/2022, R.G.Tarih-Sayı: 29/12/2022-32058.
- Esas Sayısı: 2018/103, Karar Sayısı: 2019/4, Karar Tarihi: 13/2/2019, R.G. Tarih-Sayı: 14/3/2019 - 30714.
- Esas Sayısı: 2018/108, Karar Sayısı: 2019/5, Karar Tarihi: 13/2/2019, R.G. Tarih-Sayı: 14/3/2019 - 30714.
- Esas Sayısı: 1989/6, Karar Sayısı: 1989/42, Karar Tarihi: 7.11.1989 R.G. Tarih-Sayı: 06.04.1990-20484.

Esas Sayısı: 2016/150, Karar Sayısı: 2017/179, Karar Tarihi: 28.12.2017, R.G. Tarih-Sayı: 15.2.2018 - 30333

Esas Sayısı: 2023/169, Karar Sayısı: 2024/82, Karar Tarihi: 14/3/2024, R.G.Tarih-Sayı: 19/4/2024-32522

Esas Sayısı 2018/108, Karar Sayısı: 2019/5, Karar Tarihi: 13.2.2019, R.G. Tarih-Sayı: 14/3/2019-30714

Esas Sayısı: 2016/150, Karar Sayısı: 2017/179, Karar Tarihi: 28.12.2017, R.G. Tarih-Sayı: 15.2.2018 - 30333.

Esas Sayısı:1976/51, Karar Sayısı:1977/16, Karar Tarihi:10/3/1977, Resmi Gazete tarih/sayı:25.6.1977/15977.

Esas No:1963/106, Karar No:1963/270, Karar tarihi:11/11/1963, Resmi Gazete tarih/sayı:29.1.1964/11619

Esas Sayısı: 2021/125, Karar Sayısı: 2023/213, Karar Tarihi: 7/12/2023, R.G.Tarih-Sayı: 5/6/2024-32567.

Esas Sayısı: 2023/61, Karar Sayısı: 2024/10, Karar Tarihi: 18/1/2024, R.G.Tarih-Sayı: 26/3/2024-32501

Esas Sayısı:2019/115, Karar Sayısı:2020/31, Karar Tarihi:12/6/2020, R.G.Tarih-Sayı:19/8/2020-31218.

Esas Sayısı: 1989/23 Karar Sayısı: 1990/26 Karar Tarihi: 25.10.1990 R.G. Tarih-Sayı:09.01.1991-20750

Esas Sayısı: 2005/38 Karar Sayısı: 2008/53 Karar Tarihi: 7.2.2008 R.G. Tarih-Sayı: 08.04.2008-26841

Bireysel Başvuru:

Abdurrahman Aydoğdu, B. No: 2019/21873, Karar Tarihi: 31/3/2022

Adem Kilit ve diğerleri, B. No: 2021/44561, Karar Tarihi: 21/11/2023

Ahmet Özgan ve Şule Özgan [GK], B. No: 2020/21347, Karar Tarihi: 21/12/2023

Ali Atlı, B. No: 2013/500, Karar Tarihi: 20/3/2014

A.N.A. [1.B.], B. No: 2014/109, Karar Tarihi: 20/9/2017

Aşır Tunç, Başvuru Numarası (B. No): 2015/17453, Karar Tarihi: 22/1/2019

Engin Gök ve diğerleri, B. No: 2013/3955, Karar Tarihi: 14/4/2016

Erol Eşrefoğlu [GK], B. No: 2018/23111, Karar Tarihi: 1/7/2021

Evanur Bozdağ ve Fatma Bozdağ, B. No: 2018/33655, Karar Tarihi: 13/4/2022

Fatma Aktuğ ve diğerleri, B. No: 2020/12600, Karar Tarihi: 14/2/2024

Hasan İşten, B. No: 2015/1950, Karar Tarihi: 22/2/2018

Hilmi Kocabey ve diğerleri, B. No: 2018/27686, Karar Tarihi: 17/11/2021

İbrahim Ataş, B. No: 2013/1235, Karar Tarihi: 13/6/2013

İsmail Tuncel [GK], B. No: 2019/8609, Karar Tarihi: 21/12/2023

Murat Yılmaz ve diğerleri, B. No: 2016/8554, Karar Tarihi: 14/12/2023

Müflis Estaş Kum Mad. Nak. Tic. ve San A.Ş. [GK], B. No: 2019/17103, Karar Tarihi: 12/10/2023

Onur Taahhüt Taşımacılık İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. ve Yedigöze İnşaat Danışmanlık Otomotiv İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti. [1.B.], B. No: 2022/41426, Karar Tarihi: 6/3/2024

Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, Karar Tarihi: 23/1/2014

Sencer Başat ve diğerleri [GK], B. No: 2013/7800, Karar Tarihi: 18/6/2014

Serap Sivri, B. No: 2019/6198, Karar Tarihi: 23/11/2021

Tanju Bozkurt (2), B. No: 2015/459, Karar Tarihi: 18/7/2019

Vedat Benli, B. No: 2013/307, Karar Tarihi: 16/5/2013

Vesim Parlak, B. No: 2012/1034, Karar Tarihi: 20/3/2014

Yavuzlar Nakliyat Turizm Petrol San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2013/3914, Karar Tarihi: 10/3/2016

Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri [GK], B. No: 2014/4705, Karar Tarihi: 29/5/2014

Zafer Guguş, B. No: 2020/2951, Karar Tarihi: 28/2/2024

Zekeriya Akın, B. No: 2020/10117, Karar Tarihi: 17/7/2024